

Josep HERNANDO I DELGADO

EL CONTRACTE DE VENDA DE RENDES
PERPÈTUES I VITALÍCIES (CENSALS MORTS I VIOLARIS),
PERSONALS I REDIMIBLES (AMB CARTA DE GRÀCIA)

EL TRACTAT D'AUTOR ANÒNIM
*PULCHRIORES ALLEGATIONES SUPER CONTRACTIBUS
CENSUALIUM*
(SEGLE XIV)
Edició i estudi del text

1. ESCRITS D'AUTORS CATALANS SOBRE MATÈRIA ECONÒMICA

El ms. 42 de la biblioteca del monestir de Sant Cugat del Vallès, que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, conté tot un seguit d'escrits d'autors catalans del segle XIV sobre matèria econòmica, l'objecte dels quals és l'examen de la licitud de diversos contractes que permetien que hom accedís al crèdit de numerari tant per la via monetària, o de crèdit a curt termini (el préstec o 'mutuum'), com per la via de capitals, o de crèdit a llarg termini (la constitució de rendes i llur venda, perpètues o vitalícies, els censals morts i els violaris). Amb la publicació ara de *Pulchriores allegationes super contractibus censualium*, d'autor anònim, darrer dels escrits del manuscrit, completem la tasca iniciada l'any 1985 i esperem que desapareguin de la bibliografia els errors, repetits una i altra vegada, sobre el contingut d'aquest manuscrit i sobre l'autoria dels diversos textos del mateix.¹

1. Es tracta d'un manuscrit en pergami i paper, de 205 x 275 mm, amb 49 folis útils, a doble columna. Fou escrit per una sola mà i en data posterior a 1425, cosa que demostra tant la lletra com el fet que el copista reproduís la butlla *Regimini* del papa Martí V de l'any 1425. Creiem que el 'terminus ad quem', pel que fa a la compil·lació, és l'any 1452, any de la butlla *Sollicitudo pastoralis* del papa Nicolau V, de gran impor-

El primer dels textos del manuscrit, i primer també dels publicats, és el *Tractat d'usura* de Francesc Eiximenis, escrit en català entre els anys 1374 i 1383 (ff. 1a-14b).² Segueix la *Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis* (ff. 15a-35b), escrit en llatí per Bernat de Puigcercós en data propera a l'any 1342.³ El tercer dels textos del manuscrit és la *Quaestio XXIII del Quodlibet II* de Ricard de Middleton (o de Mediavilla), escrita durant l'any escolar 1285-1286: *Quaeritur utrum liceat emere vel vendere redditus ad vitam* (ff. 35c-37b).⁴ El segueix un curt tractat, també

tància pel que fa al caràcter personal del contracte de venda de censals morts i violaris, qüestió molt discutida, com veurem. Aquesta butlla no hi fou inclosa i hom creu que, si la compilació s'hagués fet en data posterior a la d'aquesta butlla, hauria estat reproduïda. Francesc MIQUEL I ROSELL, *Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», 8 (1928-1929), 79-80, afirma que fou escrit a la fi del segle XIV, qualifica com anònim el *Tractat d'usura*, escrit per Francesc Eiximenis, i considera la resta del manuscrit com una obra unitària en catalogar-la així: *Quaestio disputata inter Bernardum de Podio Cercoso et Raimundum de Area de licitudine emptionis et venditionis cum conditione revenditionis*. Yvan ROUSTIT, *La consolidation de la dette publique à Barcelone au milieu du XIVe siècle*, dins «Estudios de Historia Moderna», 4 (1954), pp. 7-8, en seguir la catalogació feta per F. Miquel i Rossell, repeteix els mateixos errors d'atribució i de datació dels diversos escrits i dels respectius autors. LAUREANO ROBLES, *Bernardo de Puigcercós OP. Economía y moral en la Edad Media*, dins «Lizargas», 2 (1970), pp. 109-126, atribueix tot el contingut del manuscrit a Bernat de Puigcercós.

2. D'aquest tractat s'han conservat tan sols 14 capítols dels 28 de què constava. En ell es defineix què s'entén per usura i se n'analitza la definició (c. 1-4). S'argumenta per què està prohibida la usura i es resolen les objeccions a la prohibició (c. 5-7). S'exposen diversos casos en què està permès rebre quelcom ultra el capital sens cometre usura (c. 8-9). S'analitza el contracte de venda de rendes perpètuas i vitalícies, els censals morts i els violaris (c. 10-11). La resta dels capítols conservats (12-14) versa sobre els mogubells. Vegeu Josep HERNANDO I DELGADO, *El 'Tractat d'usura' de Francesc Eiximenis*, Balmesiana (Biblioteca Balmes), Barcelona 1985.

3. Es tracta de la síntesi d'una disputa sobre la licitud del contracte de compra-venda de rendes, o censals en general, entre Bernat de Puigcercós, favorable a la licitud del contracte tal com es practicava llavors a Catalunya, i diversos oponents contraris a la seva licitud, perquè no era altra cosa, segons aquests, que un préstec usurari. L'estructura de la *Quaestio disputata...* és bàsicament la d'objecció i resposta. Hom comença amb l'enunciat del problema discutit. Tot seguit Bernat de Puigcercós, favorable a la licitud del contracte, exposa els arguments *contra* i *pro*, és a dir, les objeccions principals i llurs solucions, que situen la discussió. Per últim, són exposats els diversos punts de vista dels objectors presents, un dels quals fou Ramon sa Era, als quals Bernat de Puigcercós va respondre per ordre. Vegeu Josep HERNANDO, *Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis. Tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas personales y redimibles. Bernat de Puigcercós, O.P. (siglo XIV)*, dins «Acta Historia et Archaeologica Mediaevalia», 10 (1989), pp. 9-87.

4. Aquesta *Quaestio...* fou la resposta de Ricard de Middleton a Enric de Gant sobre la licitud del contracte de vendes de rendes vitalícies. Hom pot veure el text del manus-

en llatí, de Ramon sa Era, posterior a la *Quaestio disputata...* de Bernat de Puigercós, però anterior a 1357, any de la seva mort: *Allegationes iure factae super contractibus violariorum cum instrumento gratiae* (ff. 37b-41a).⁵ El cinquè dels textos (ff. 41a-42b) és un curt tractat, escrit en llatí i d'autor anònim, que porta el títol *Allegationes multum pubre super contractibus censualium*.⁶ El sisè és *Pulchrioris allegationes super contractibus censualium* (ff. 42c-49a), que publicuem ara. El setè, i últim dels textos del manuscrit, és la butlla *Regimini* del papa Martí V de l'any 1425 (ff. 48b-49a).

Cal dir que, des del punt de vista lògic, qui va aplegar, ja en el segle XV, els diversos textos en un sol manuscrit, ho va fer seguint un bon criteri, si hom exceptua la *Quaestio...* de Ricard de Middleton: d'allò que és general a allò que és particular, i a les rèpliques segueixen les contrarèpliques. El *Tractat d'usura*, últim cronològicament,⁷ tracta de la usura en general i dels diversos contractes susceptibles d'ésser il·lícits per cometre usura, entre aquests els censals morts i els violaris. La resta dels textos tracta específicament d'aquests contractes. D'aquests, les *Allega-*

crit i l'explicació contextual del mateix en Josep HERNANDO, *Un tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas vitalicias y redimibles ('violaris')*. *Allegationes iure factae super venditionibus violariorum cum instrumento gratiae*. Ramon Saera (siglo XIV), dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), pp. 35-44.

5. Ramon sa Era havia estat un dels antagonistes de Bernat de Puigercós en la *Quaestio disputata...* Ramon sa Era, contrari a la licitud del contracte tal com es practicava a Catalunya, fou titllat de no anar al fons del problema i de limitar-se a l'exposició d'aspectes anecdòtics. És a dir, no es podia, li deien, deduir la seva il·licitud per via de dret positiu. Poc temps després, Ramon sa Era contestava des del Dret, 'ex iure', amb les *Allegationes...* Vegeu Josep HERNANDO, *Un tratado sobre la licitud...*, citat en la nota 4, pp. 9-74.

6. L'autor anònim d'aquest curt tractat parla del contracte de compra-venda de rendes en general amb carta de gràcia. El seu argument bàsic és que «ubi agitur inter contrahentes principaliter et originaliter de emptione et venditione illorum... solidorum censualium..., talis contractus est emptionis et venditionis... Ubi agitur inter contrahentes de mutuo principaliter ac originaliter», llavors el contracte és 'in fraudem usurarum'. Vegeu Josep HERNANDO i Josep I. PADILLA, *Un tractat d'autor anònim sobre la licitud del contracte de venda de censals amb carta de gràcia (segle XIV)*, dins «Miscel·lània. Homenatge a Josep Lladonos», Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1992, pp. 274-291.

7. Com dèiem en publicar el seu *Tractat d'usura*, Francesc Eiximenis, en els capítols desè i onzè sobre els censals morts i els violaris «segons la matèria que vuy se contén en Catalunya», no feia altra cosa que copiar 'ad litteram' la *Quaestio disputata...* de Bernat de Puigercós, sense citar-lo. Però hi ha quelcom més: allò que Francesc Eiximenis diu en el capítol onzè sobre els violaris no és altra cosa que una repetició, més o menys mimètica, del que el nostre autor diu sobre els mateixos.

tiones... de Ramon sa Era no són altra cosa que una resposta «ex iure» a les objeccions i acusacions que li féu Bernat de Puigercós en la *Quaestio disputata*. Els dos tractats anònims que segueixen no són altra cosa també que una resposta «ex iure» a les al·legacions de Ramon sa Era fetes des del Dret. El compilador, com ja hem dit, acaba incloent-hi, ja en el segle XV, el que hom podia considerar l'última paraula, l'«auctoritas» definitiva: la butlla *Regimini* del papa Martí V.⁸

2. BERNAT DE PUIGERCÓS I RAMON ÇA ERA: DUES OPINIONS OPOSADES SOBRE EL CONTRACTE DE VENDA DE RENDES

Com dèiem en publicacions anteriors,⁹ a Catalunya la venda de rendes, perpètuas i vitalícies, era en la segona meitat del segle XIII, una pràctica regular i creixent. A partir del segle XIV, però, es va generalitzar el seu ús, cosa que va atreure l'atenció de juristes i moralistes. El resultat foren diversos escrits a favor i en contra, el primer dels quals és la *Quaestio disputata...* de Bernat de Puigercós, favorable a la seva licitud. Aquest tingué com a principal oponent Ramon çà Era, el qual va respondre, més endavant, amb *Allegationes iure factae super venditionibus violeriorum cum instrumento gratiae*. El text que editem ara, *Pulchrioris allegationes super contractibus censualium*, creiem que cal situar-lo, com veurem, en el context de la disputa entre Bernat de Puigercós i Ramon çà Era. I, més encara, cal entendre'l com una resposta a les opinions d'aquest i com un pas endavant pel que fa a les opinions de Bernat de Puigercós.

a. La «*Quaestio disputata*» de Bernat de Puigercós

¿Qui ven rendes no fa quelcom de semblant a allò que practica qui

8. El contracte de venda de rendes exposat al papa i que aquest jutjà lícit, presentava aquestes característiques: 1) el venedor constitueix una renda anual sobre un bé i ven la renda a un tercer; 2) el preu just és el convingut pels contractants i pot variar segons les diverses circumstàncies; 3) el comprador paga un preu immediatament i íntegra i en espècie; 4) tan sols roman obligat, en quant garantia de la renda, el bé especificat en el contracte; 5) el venedor pot rescatar la renda en tot o en part, quan li plagui; i 6) el comprador no pot obligar el venedor a redimir la renda, quan li plagui, i tampoc en cas que el bé obligat perís, en tot o en part, de la qual cosa es dedueix, la pèrdua, en tot o en part, de la renda (Cf. FRIEDBERG, *Extravagantes communes*, III, 5, c. 1, dins *Corpus Iuris Canonici*, II, Leipzig, Tauchnitz 1879, col. 1269-1271).

9. Vegeu-les en les notes 3, 4 i 6.

presta a interès? En ambdós contractes hom transfereix un capital i rep un interès. Endemés, en el cas de la compra-venda de rendes redimibles o rescatables, és a dir, amb carta de gràcia, el capital o preu, com passa en el préstec («mutuum»), és tornat. Per tant, si el «mutuum» és usura quan el prestador rep quelcom ultra el capital prestat («ultra sortem»), també ho serà el contracte de compra-venda de rendes quan aquestes ultrapassin el preu pagat. Més encara, la mercaderia que es compra en aquests contractes és el diner, la moneda, cosa que va contra la natura de la mateixa, la finalitat per la qual ha estat inventada, que no és altra que fer de mitjancer en les vendes, mesurar el valor de la cosa comprada, i no pas ésser objecte o extrem de la venda. Bernat de Puigercós en la *Quaestio disputata...* argumentà que qualsevol cosa pot ésser objecte d'un contracte de compra-venda sempre que la seva alienació no estigui prohibida per la llei natural, la llei divina i la llei positiva, canònica o civil, és a dir, el Dret.¹⁰ El diner («pecunia») no pot ésser objecte d'un contracte de compra-venda, perquè ho prohibeix el Dret.¹¹ Però res impedeix que el 'dret a percebre una suma de diners', el qual és una 'res', com diu el Dret,¹² sigui objecte del contracte de venda, de la mateixa manera com es pot elienar el dret d'acció («ius agendi») referit a una suma de diners. Això és el que passa en un contracte de compra-venda de rendes. Aquest contracte, per tant, «ex forma», és a dir, per la seva natura o jurídicament, és lícit i no usurari.¹³

10. «Omnium rerum, quas quis habere, vel possidere, vel persequi potest, venditio recte fit; quas vero natura, vel gentium ius, vel mores civitatis, commercium exuerunt, eorum nulla venditio est», *Digestorum*, XVIII, 1, l. 34 (ed. C.-M. GALISSET, *Corpus Iuris Civilis*, Lutetiae Parisiorum, apud A. Cotelle Bibliopola, I, col. 632).

11. Enric de Gant, en la seva primera disputa solemne *de quolibet* l'any escolar 1276, fou el primer dels escolàstics que va insistir en el fet que tota activitat econòmica, la finalitat de la qual consisteixi a beneficiar-se mitjançant la moneda, és a dir, donant una quantitat determinada de moneda per recuperar-la més endavant amb una altra quantitat afegida, és contrària a la llei natural; és, per això, pecat i iniquitat i està prohibida per la llei positiva. La conseqüència fou la divisió dels autors posteriors en favorables i contraris a la tesis d'Enric de Gant. Cf. Josep HERNANDO, *Un tratado sobre la licitud...*, cit. en la nota 3, pp. 24-34.

12. *Institutorum*, II, 2: «Quaedam preterea res corporales sunt, quaedam incorporales... Incorporales sunt, quae tangi non possunt: qualia sunt ea quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, usus, obligationes quoquo modo contractae... Nam ipsum ius hereditatis, et ipsum ius utendi fruendi, et ipsum ius obligationis incorporale est.» (GALISSET I, ed. cit. en la nota 10, col. 139).

13. «Quoniam certum est quod omnis contractus est licitus qui nullo iure prohibetur: quia, scilicet, non prohibetur iure naturali, nec iure divino, nec iure positivo, canonico vel civili; talis est predictus contractus; igitur, etc. ... Et si quis dicat contrarium, ostendat ubi hoc invenitur», *Quaestio disputata...*, V, 1 (ed. cit. en la n. 3, p. 46).

Si això és així, el contracte de compra-venda de rendes és una operació comercial que és regida per la 'teoria del preu just'. El preu de venda de les coses no depèn de llur valor natural, sinó de llur valor d'ús, és a dir, en quant són necessàries i útils a l'home. No es tracta, per tant, de saber quin ha d'ésser llur preu, sinó quin pot ésser, segons el Dret. És a dir, basta la possibilitat de trobar un comprador disposat a pagar aquesta quantitat o aquella altra.¹⁴ Per consegüent, si el comprador rep a través de les rendes més de quant ha pagat, aquest excés el rep no «ultra sortem», com passa en el préstec o «mutuum», sinó que és «de sorte», és a dir, forma part de la cosa comprada. Això és el que passa a Catalunya, diu Bernat de Puigcercós, en la compra-venda dels censals i violaris. Per tant, «ex pretio» el contracte és lícit.

L'objecció, per últim, «ex intentione», és a dir, la sospita que el comprador o el venedor, o bé ambdós, pretenen en realitat aconseguir amb un contracte lícit el mateix que amb un contracte il·lícit, no afecta el problema que el contracte de compra-venda de rendes, considerat en si mateix («ex forma»), és lícit, perquè tan sols la pròpia confessió del comprador, en el fur intern, i la presentació de proves, en el fur extern, portarien a qualificar 'un' contracte en concret, i no 'el' contracte en si, viciat d'usura i, per tant, «in fraudem usurarum».

b. Les «Allegationes» de Ramon ça Era

Com ja hem dit, Ramon ça Era havia estat un dels oponents de Bernat de Puigcercós en la *Quaestio disputata*...¹⁵ Fou acusat per aquest de no anar al fons del problema i de limitar-se a l'exposició de l'anecdòtic: «Si vero de iure vultis disputare, formetis questionem cum suis terminis veris».¹⁶ Això és el que va fer poc després en les *Allegationes iure factae super venditionibus violariorum cum instrumento gratiae*.

14. «Et illud est iustum pretium in quo ambo conveniunt, quia, ut dicunt iura, contractus legem accipiunt ex pactis vel ex conventionibus contrahentium. Et sic illud est iustum pretium in quo assentiunt emens et vendens, dum tamen deceptio, fraus et dolus non interveniant in contractu, quia, ut dicunt omnia iura, tantum valet res quantum vendi potest. Unde, si res exponatur venalis pluribus et non inveniatur qui amplius offerat, illud erit iustum pretium quod plus offerens dabit, dum tamen nulla deceptio interveniat», *Quaestio disputata*..., V, 2 (ed. cit. en la n. 3, p. 51).

15. Vegeu *Quaestio disputata*..., VI, 1-4 i VII, 1-2 (ed. cit. en la n. 3, pp. 58-60 i 68-69).

16. «Et videtur michi [= Ramon ça Era] quod modicum faciunt ad questionem meam rationes per vos posite et iura, si sane intelligatur consultatio mea, quoniam ego solum

Ramon sa Era, fent ús d'«auctoritates» tretes sobretot del Dret o de juristes, argumentà, com ho havia fet Bernat de Puigcercós, des de tres vessants: «ex forma», «ex iure» i «ex intentione». El contracte de venda de rendes és, «mutatis mutandis», semblant al contracte 'de retrovendendo' prohibit per Innocenci III en la decretal *Illo vos*: el creditor, en voler defugir les penes imposades als usurers, compra una terra al deutor (préstec i penyora) i promet que aquest podrà recuperar la terra comprant-la-li a un preu superior (es torna el capital i la penyora) en un termini prefixat (pacte 'de retro'). Tot això permet un benefici clar. Contra la licitud d'aquest contracte hom al·legava que les rendes rebudes pel creditor, el prestador en realitat, havien cancel·lat el préstec, per la qual cosa no calia executar el pacte 'de retro', és a dir, el deutor no havia de comprar la terra per recuperar-la.¹⁷ Aquest contracte no era altra cosa que un contracte de préstec amb penyora, contracte prohibit. Doncs bé, la semblança entre el contracte 'de retrovendendo' i el contracte de compra-venda de rendes amb 'carta de gràcia' o redimibles era per a Ramon sa Era evident: en ambdós casos es transferia un preu o capital, es rebien fruits o interessos i es cancel·lava el contracte executant la clàusula 'de retro', en tornar el capital o preu, sense que els fruits rebuts el reduïssin.¹⁸ Si el primer no era sinó un préstec a interès (transferència de capital, interessos, devolució del capital), també ho era el segon. El que diferenciava el contracte de 'mutuum' del contracte de venda de rendes era que en aquell el capital prestat havia d'ésser tornat i en aquest era donat a fons perdut. La carta de gràcia, però, assimilava ambdós contractes fins a arribar a ésser el mateix. Per tant, 'ex forma' o per la natura del contracte, la compra-venda de rendes amb carta de gràcia o pacte 'de retrovendendo' era un contracte usurari. El venedor, per consegüent, en executar la carta de gràcia, estava en el seu dret si deduïa del capital a tornar les rendes tornades.

aperio factum, quod est clarissimum et non indiget probatione aliqua. Sed video quod vaditis ad hoc quod vulgariter dicitur: *là va la lengua on lo cor dol*... Ego [= Bernat de Puigcercós] peto mea et vos respondetis ad ea que sunt ultra petitionem meam. Si vero de iure vultis disputare, formetis questionem cum suis terminis veris... Et optime dicitis 'que là va la lengua on lo cor dol', quia enim video quod omnes tales contractus iudicatis usurarios. Et hoc est contra veritatem. Ideo multum doleo quod per vestram assertionem veritas pereat. Ideo lingua mea vadit ad defensionem veritatis, quam semper in omni facto defendi», *Quaestio disputata*..., VII, 2 i IX (ed. cit. en la n. 3, pp. 69-70).

17. *Decretalium*, III, 21, c. 4 (FRIEDBERG II, ed. cit. en la nota 8, cols. 526-527).

18. «Primo, apparet quod sit usuraria hoc modo: quia de iure, cum venditio fit cum prelibato pacto: scilicet, de restituendo, si infra certum tempus pretium restituatur, presumitur pignerantia et, per consequens, usuraria, si venditor ultra pretium teneatur aliquid aliud dare, ut probatur *Extra. De pignoribus*, capitulo *Illo vos*, circa finem ibi: 'Et quod ultra summam receptam', etc.», *Allegationes*..., línies 40-45 (ed. cit. en la nota 4, p. 63).

Hi havia, però, quelcom més. Si hi ha venda, les rendes que el comprador rep no són altra cosa que parts alíquotades de la cosa o propietat venuda, és a dir, el conjunt de les rendes. Per tant, quan per raó del pacte 'de retro' o carta de gràcia, el venedor o deutor torna el preu o capital passat un temps, el comprador hauria de tornar la cosa o propietat comprada, és a dir, les rendes. En altres paraules, el venedor o deutor tan sols hauria de tornar la part diferencial entre el preu o capital rebut per ell i les rendes pagades al comprador fins a aquell moment, rendes que no són sinó la cosa o propietat venuda. Passa, tanmateix, altrament: el venedor o deutor torna el preu íntegre i el comprador es queda amb les rendes rebudes fins aleshores. El comprador, per tant, es queda, tot i que ha recuperat el preu, amb part de la propietat comprada que no és altra cosa que les rendes a percebre. Es tracta, doncs, d'un contracte 'in fraudem usurarum', un contracte de préstec sota la semblança d'un contracte de venda.¹⁹

Però, si el contracte de rendes, seguí Ramon ça Era, és una venda, la justícia commutativa exigeix que en els contractes commutatus, i tota venda ho és, hom observi una igualtat perfecta entre la cosa donada i la contraprestació rebuda. Cap dels contractants pot rebre més del que dona. Si en el contracte de venda de rendes amb carta de gràcia, en rescindir el contracte després d'un temps, el comprador rep tot el preu i no torna la quantitat rebuda, és a dir, si el venedor torna tot el preu i no la diferència entre el preu i les rendes rebudes, manca la igualtat que ha d'ésser observada en tot contracte segons exigeix el dret natural. Es tracta, per tant, 'ex pretio', d'un contracte injust i, per això, usurari.²⁰

Segons Ramon ça Era, hom ha de sospitar que el comprador o el venedor, o ambdós, malgrat que el contracte sembli lícit, és a dir, un contracte de venda, tanmateix el que pretenen en realitat és aconseguir

19. «Sed prestatio annua ex promissione ad vitam alicuius debita est plene proprietas, cum hoc casu alia proprietas reperiri non possit. Unde hoc casu tempus cum ipsa prestatione est plena proprietas, ex qua non procedunt fructus qui possunt lucrari, remanente proprietate integra. Et sic, si post quinquennium, per quod facta fuit prestatio, restituatur res vendita, non restituitur tota plena proprietas vendita, quia iam deficit ipsa prestatio quinquennialis, que pars est ipsius plene proprietatis vendite. Et sic patet quod pars rei vendite retinetur... Et sic perinde est ac si totam proprietatem restituisset emptor et venditor totam partem retentam sibi dedisset... Et sic, cum tempore restitutionis aliud preter pretium ex pacto recuperavit emptor, patet quod fuit usurarium, ut dicto capitulo *Illo vos*, *Allegationes...*, l. 69-83 (ed. cit. en la nota 4, pp. 65-66).

20. «Et sic, quia in casu nostre questionis iste emptor voluit totum pretium recuperare partis rei vendite per ipsum percepte, patet quod fuit usurarium, ut dicto capitulo *Illo vos*, *Allegationes...*, línies 115-119 (ed. cit. en la nota 4, p. 68).

el mateix que s'aconseguiria amb un contracte il·lícit, en aquest cas un préstec a usura. Cal tenir present, diu Ramon ça Era, que a Catalunya cap usurer vol prestar a un interès menor que el vint per cent. Doncs bé, amb el contracte de rendes hom pot aconseguir un capital superior al que obtindria a través d'un préstec a usura i els interessos, que hauria de pagar, són, per això, menors (el 7,14% en els censals morts i el 14,28% en els violaris).²¹ Amb un contracte no condemnat, per tant, els venedors de rendes aconsegueixen una quantitat de numerari major, paguen interessos menors i poden tornar el capital quan vulguin. El resultat és semblant al d'un contracte de préstec a usura i les càrregues menors. Hom evita, endemés, els inconvenients dels préstecs usuraris: la infàmia, la deshonra pública i l'obligació (que tenien els usurers quan eren condemnats) de tornar els interessos percebuts; s'evita l'ociositat dels capitals; i, en el cas que, per raó de la carta de gràcia, sigui tornat el capital, hom pot tot seguit fer altres contractes semblants, atesa la demanda existent de numerari, sense que s'hagi de sentir temor per les disposicions legals en contra.²² Hom ha de sospitar, per tant, de la intenció d'uns i d'altres i,

21. Tots els autors, des de la *Quaestio disputata...* de Bernat de Puigcercós de c. 1342 fins al *Tractat d'usura* de Francesc Eiximenis de l'últim terç del s. XIV, donen el mateix for en el contracte de venda de censals: 7,14 % en els censals morts i 14,28 % en els violaris (un preu de 14.000 sous per 1000 sous de renda en el cas dels censals morts i 7.000 sous per 1000 sous de renda en el cas dels violaris). Bernat de Puigcercós afirma que aquest preu i for és real: «Michi constat per inquisitionem, quam ego feci fieri per decanum Cervarie, quod pluries fuerunt vendita censualia mortua pure et sine conditione ad rationem centum solidorum pro mille quadringentis solidis. Et secundum istam taxationem vel formam, non dabantur pro mille solidis nisi XIII mille solidi. Nec fuit inventus in tota illa terra qui amplius daret, nisi solum unus qui modicum amplius dedit, ut sic, illo modico multiplicato, ascenderet pretium mille solidorum ad XIII milia CCL solidorum; et fuerunt inventi multi qui minus dederunt pro dicto censuali mortuo vendito pure et sine conditione. Et sic est et fuit commune pretium in illis partibus et in Illerda et in Tharracona. Non est inventus ibi aliquis qui maius pretium dederit», *Quaestio disputata...*, V, 3 (ed. cit. en la nota 3, p. 50). Yvan Roustit, en el seu estudi sobre la consolidació del deute públic a Barcelona (vegeu la nota 1), dóna com a habitual el for de la *Quaestio disputata...* de Bernat de Puigcercós a mitjan segle XIV. Un examen superficial dels protocols notariais de l'últim terç del segle, data del *Tractat d'usura* de Francesc Eiximenis, demostra que aquests no contradiuen el for donat per Bernat de Puigcercós. Si Bernat de Puigcercós dóna el preu i el for real, la resta dels autors, tanmateix, el donen com un preu més ideal que no pas real.

22. «Nam sumpturi mutua, considerantes quod non possunt invenire mutuum ab usurariis sub minoribus usuris quam ad quatuor solidos pro libra in anno, et sic tantum invenirent quinque mille solidos pro mille solidis in anno, elegerunt potius facere hunc contractum: habeant nedum quinque mille solidos, immo etiam septem mille solidos, in anno pro mille solidis de usura, et sic habent sub minoribus usuris. Et quia fit sub forma venditionis, ne sint subiecti longe servituti inviti, apponunt pactum: quod quandoque eis placeat infra certum tempus possint resilire ab ipso contractu. Similiter, quoniam ementes habebant pecuniam et non audebant mutuari sub usuris timore infa-

endemés, 'sola spe contrahitur usura'. El contracte, per tant, de compra-venda de rendes, perpètues i vitalícies, és un contracte usurari, 'in fraudem usurarum'.

3. EL CONTINGUT DE LES «PULCHRIORES ALLEGATIONES SUPER CONTRACTIBUS CENSUALIUM»

Vista la polèmica entre Bernat de Puigercós i Ramon çà Era i si hom té present el contingut de *Pulchriores allegationes super contractibus censualium*, l'últim dels textos d'autors catalans del ms. 42 de Sant Cugat, creiem que cal situar-lo en el context de la polèmica esmentada i més aviat com una resposta i precisió als arguments 'ex iure' de Ramon çà Era, per la qual cosa cal deduir que aquest text és posterior a les *Allegationes...* de Ramon çà Era. Endemés, cal situar l'autor en un ambient intel·lectual molt proper a aquell en què es va moure Bernat de Puigercós, atesos els llocs paral·lels i comuns d'amdós.

Segons el nostre autor, com ja havia dit Bernat de Puigercós, tot allò que es fa d'acord amb les normes del Dret, està ben fet i és lícit («quod enim iure fit, bene et licite fit», línies 19-20). Doncs bé, el contracte de venda és vàlid i lícit si s'adiu a allò que estableix el Dret: «consensus utriusque partis, conventio de certa quantitate pretii, res habet commercium» (línies 25-30).²³ Tot això es troba en el contracte de venda de rendes. Per tant, «ex forma et natura sua est licitus» (línies 13-14).

Si hom al·lega que el que es compra mitjançant aquest contracte és la 'pecunia', diners, cosa prohibida pel Dret, el nostre autor contesta, com Bernat de Puigercós, que el que hom compra és un dret ('ius') a percebre diners, és a dir, una 'res' que, segons el Dret, no és la 'pecunia', però que sí es susceptible d'ésser apreciada en diners i, per tant, venuda (línia 40-52). En el contracte de venda de rendes hom dóna el preu i no rep tot seguit la renda, sinó fins al final de l'any, perquè la 'merx' o 'res'

mie, sive quia compellerentur ad restituendum, admiserunt libentissime hunc contractum ut semper sic possent tenere impune pecuniam suam ad lucrum tutum et irreprobabile, non curantes si eis pro tempore restituatur pecunia que interim non vacaverit lucro et postmodum reduceretur in alios similes contractus. Et ideo huiusmodi contractus in partibus illis quamplurimum frequentatur», *Allegationes...*, línies 128-146 (ed. cit. en la nota 4, pp. 68-69).

23. «Sine pretio nulla venditio est... Nec emptio nec venditio sine re, quae veneat, potest intelligi... In venditionibus et emptionibus *consensum* debere intercedere palam est», *Digestorum*, XVIII, 1, l. 2, 8, 9 (GALISSET I, ed. cit. en la nota 10, col. 629-630).

comprada no és en realitat el diner, és a dir, la renda, sinó el dret a percebre la renda. La «merx» comprada 'de presenti' és el dret a una renda que el comprador no rebrà si la conjuntura no li és favorable (pèrdua del bé obligat pel venedor, probresa d'aquest, etc., línies 87-101).

El nostre autor, per altra part, creiem que perquè té present l'argument de Ramon ça Era, que les rendes són parts alíquotes de la cosa o propietat venuda (el conjunt de les rendes), diu que les rendes no són part de la cosa o propietat de la qual procedeixen, sinó una cosa diferent, anàloga a l'ús d'una terra o d'una casa, com hom podia deduir d'allò que deia el Dret.²⁴ Doncs bé, l'ús d'una terra o d'una casa és distingible i separable d'aquesta i és susceptible d'ésser alienada, perquè la propietat o el domini de la mateixa no es consumeix amb l'ús, com passa en els béns fungibles, cosa que sí és la moneda. Per tant, si la renda és anàloga a l'ús d'una propietat i si hom pot vendre l'ús d'una casa, també pot vendre la renda, és a dir, el dret a la renda. Per tant, 'ex forma' el contracte de compra-venda de rendes és lícit (línies 66-75).

Si el contracte en qüestió, el censal, és una venda, cal que sigui regulat per la justícia commutativa, com tothom deia, la qual exigeix que en els contractes commutatus, i la venda ho és, sigui observada una igualtat perfecta entre la cosa donada i la contraprestació rebuda. Els contraris a la licitud del contracte de rendes, Ramon ça Era entre ells, al·legaven que això no passa en el contracte de compra-venda de rendes, perquè després d'uns anys el conjunt de les rendes rebudes ultrapassaran el preu pagat. Això és il·lícit i amaga un contracte 'en frau d'usures' («talís contractus videtur illicitus ac ratione iniustitie pretii de usura suspectus», línies 115-116 i 169-180).

El nostre autor, en la línia del que ja havia dit Bernat de Puigercós, respon que en el contracte de compra-venda els contractants no consideren els béns a adquirir segons el lloc que ocupen en la jerarquia natural, és a dir, segons el valor natural, sinó segons el seu valor d'ús («secundum quandam relationem ad hominem, prout si veniunt in usum et servitium hominum»), que és naturalment variable (línies 125-126).²⁵ Per altra

24. Vegeu sobre això el contingut de la nota 12.

25. Hom resta bocabadat davant la frivolitat amb què parlen molts historiadors de les teories econòmiques quan es refereixen a l'Època Medieval. Vegeu-ne, si més no, un exemple: «Precio justo. En latín *justum pretium*. Era el principio defendido por la Escolástica para definir lo que debía ser una justa recompensa del trabajo y del valor inherente de los bienes, al tiempo que se preconizaba la ausencia de interés en los préstamos, en un intento, completamente fútil, de establecer una ética económica», (Ramón TAMARIT).

part, el valor d'ús no depèn dels capricis d'aquest o d'aquell, sinó que és mesurat per les necessitats de la col·lectivitat de la comunitat ('communis aestimatio'), la qual fixa el preu ('pretium iustum') a través del funcionament espontani del mercat, és a dir, per l'oferta i la demanda (línies 128-137).²⁶

¿Quin ha d'ésser, doncs, el criteri per a fixar el preu d'una renda determinada? L'adequació del preu a les rendes no cal que sigui la de 'rei ad rem secundum se', com exigia Ramon sa Era, és a dir, el preu no ha d'ésser igual al total de rendes a percebre en el seu conjunt, perquè en

MES, *Diccionario de Economía*, Alianza Editorial, Madrid 1988, p. 220). Un autor de tant de prestigi com J. K. Galbraith considera Adam Smith (s. XVIII) el primer qui va formular la distinció entre el valor d'ús (el valor natural dels Escolàstics) i el valor de canvi (el valor d'ús dels mateixos): «Con respecto a los precios le intrigó la circunstancia tan interesante como perturbadora... de que muchos de los elementos mejores o casi indispensables para la vida son gratuitos o poco menos... De ahí provenía la inquietante diferencia entre el valor de uso y el valor de cambio... Según éste, el factor determinante es la necesidad o uso más o menos urgente o marginal» (J. K. GALBRAITH, *Historia de la Economía*, Ed. Ariel, Barcelona 1989, p. 79). Doncs bé, la distinció medieval entre el valor natural i el valor d'ús (d'ús i de canvi segons la terminologia moderna) es va popularitzar entre els autors de la Baixa Edat Mitjana a partir de la lectura d'Aristòtil. Se sol atribuir a Bernardí de Siena (+ 1444) la formulació dels tres components del valor d'ús: 'virtuositas', 'raritas' i 'complacibilitas'. Aquest, tanmateix, i també el nostre autor, no feia altra cosa que repetir el que ja havia dit molt abans Pèire Joan Oliu (+ 1298) en el tractat *De emptionibus et venditionibus, de usuris, de restitutionibus*: «Dicendum quod dupliciter sumitur valor rerum. Primo scilicet secundum realem bonitatem nature... Secundo modo sumitur in quantum ad usum nostrum: hoc modo quanto aliqua sunt usibus nostris utiliora, tanto plus valent... Rursus sciendum quod huius valor usus seu rerum venalium tripliciter pensatur: primo, scilicet, secundum quod res ex suis realibus virtutibus et proprietatibus est nostris utilitatibus virtuosior et efficacior... Secundo modo secundum quod res ex sue inventionis raritate et difficultate sunt nobis magis necessarie, pro quanto ex earum penuria maiorem ipsarum indigentiam et minorem facultatem habendi et utendi habemus... Tertio pensatur secundum magis et minus beneplacitum nostre voluntatis in huiusmodi rebus habendis» (Cf. G. TODESCHINI, *Un trattato di economia politica francescana: il «De emptionibus et venditionibus, de usuris, de restitutionibus» di Pietro di Giovanni Olivi*, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1980, pp. 52-53).

26. En la 'communis aestimatio' hom inclouïa també la intervenció dels poders públics en tant que representants de la col·lectivitat. D'aquí sorgeix l'anomenat preu legal o taxa en oposició al fixat pel mercat, és a dir, l'anomenat preu vulgar o natural o corrent. Bernat de Puigcercós va exposar el sentit exacte de la 'communis aestimatio': «Et talis valor non debet accipi secundum estimationem ementis vel vendentis... Relinquitur ergo quod valor rei estimetur vel ab illo qui communitati presiderit et gerit vices totius communitatis et debet procurare utilitatem communitatis, vel ab ipsa tota communitate, vel maiore parte ipsius. Et hoc vocatur communis estimatio. Et tunc venditur res quantum debet valere, si vendatur communi estimatione», *Quaestio disputata...*, X, 4 (ed. cit. en la nota 3, pp. 76-77).

aquest cas ningú no les compraria 'propter infinitum excessum' en les rendes perpètuës, o 'propter indeterminatam proportionem' en les rendes vitalícies (línies 149-151). Aquesta adequació, endemés, del preu a les rendes no seria justa, perquè una cosa 'present i sencera' és més valorada que no pas un cosa 'futura i dividida'. És per això que el valor del dret a la renda és menor que la suma de les prestacions periòdiques. La disminució del valor del dret a les rendes es deu a llur ús futur, a la futura prestació de la renda, que tant més es deprecia quant es deixa per un temps més llunyà. És per això que un contracte d'aquesta naturalesa és més útil al venedor, potser més que no pas les mateixes rendes, i és per al comprador un sacrifici i dany considerable pel fet de despendre's de tal quantitat (línies 159-168).²⁷ Tot això justifica la diferència entre el preu pagat (el capital en la terminologia dels contraris) i les rendes. Per consegüent, basta aquella adequació que faci possible i fàcil la venda de les rendes. És a dir, basta la possibilitat de trobar un comprador i un venedor, disposats l'un a pagar una quantitat o bé una altra i l'altre a lliurar una renda determinada, per la qual cosa ambdós són els més afavorits, perquè cada un necessita el que pertany a l'altre i cada un es desprèn de quelcom que té. Aquest canvi és equitatiu i just. Per tant, en un tal contracte de venda de rendes, com en qualsevol altra compra-venda, en què el preu és just segons l'estimació comuna, tot eventual benefici d'una de les parts és 'de sorte', ho rep justament com a cosa seva, per la lliure voluntat de l'altra part, que hi consentí en estipular aquest contracte, el qual per la seva naturalesa comporta igual risc per ambdós contractants.²⁸

27. La influència del *De emptioibus...* de Pèire Joan Oliu és palesa en això: «Constat autem quod ius et naturalis possessio rei presentis plus valet ceteris paribus, quam solum ius rei future, aut quam ius absque actuali possessione non statim tradita vel tradenda. Certitudo autem rei presentis et presentialis possessionis eius maior et prestantior est quam certitudo rei future possessionis aut quam certitudo future possessionis rei presentis» (ed. cit. en la nota 26, p. 83).

28. Vegeu també aquí la coincidència entre el que diu el nostre autor i el que havia dit abans Gerard Odó: «Iustum supponitur quod habens rem aliquam pecunia extimabilem, illam possit alienare pro certa summa pecunie et iustum videtur quod ista pecunia adequatur rei secundum modum quem convenienter et faciliter invenire possint qui emere velint, cum invenientur qui emere velint, propter eorum necessitatem et communitatem. Et quia, si aspicietur ad equalitatem rei ad rem secundum se, hec inveniri non posset propter infinitum excessum in hereditariis redditibus et propter indeterminatam proportionem in redditibus ad vitam, ideo sufficit quod sit talis adequatio secundum quam possit inveniri in pluribus emens, cum invenitur vendere volens. Et hoc sive hereditarie sive ad vitam. Non oportet igitur in hereditaria emptione extimationem fieri ad vitam ementis vel heredum suorum, quia cum iuvenis bone dispositionis emit aliquam hereditatem, contigit frequenter ipsum in vita sua plus recipere de ea quam dedit pro ea. Sed debet fieri dicto modo, ita quod in venditione reddituum ad vitam non debet

Com ja hem dit, els contraris a la licitud del contracte, en especial Ramon ça Era, al·legaven que qui compra rendes fa quelcom de semblant a aquell qui presta a interès: en ambdós contractes és transferit un capital i es reben interessos. En el cas, endemés, de la compra de rendes redimibles o rescatables, és a dir, amb carta de gràcia, el capital o preu, com passa en el préstec ('mutuum'), és tornat (línies 194-198). La resposta del nostre autor se centra en la insistència, expressada ja per Bernat de Puigcercós i comuna a tots els favorables al contracte, que es tracta de dos contractes diferents i, per tant, es regeixen per regles diferents: en el 'mutuum' es dóna un capital i el mutuant no pot rebre res del mutuatari; en el cas del contracte de rendes, el comprador dóna un preu a canvi d'una mercaderia, el dret a una renda, i el lucre obtingut «non est illicitum nec iniustum» (línies 210-230 i 261-166), perquè es tracta d'una venda.²⁹

Els contractes de compra-venda de rendes, en els quals el dret a la pensió anual estava directament constituït sobre un bé productiu, de tal manera que si aquest peria, en tot o en part, la renda cessava o era objecte d'una reducció proporcional, eren considerats lícits per alguns. En aquest cas, la renda era de tal manera inseparable del bé mateix, que el seguia

fieri extimatio rei ad rem secundum se, uti ad invicem comparantur, sed secundum illum modum secundum quem ementes inveniuntur. Constat enim quod nullus vellet tantum dare pro redditibus ad vitam sicut pro hereditariis et ideo oportet quantominus, uti in pluribus, homines vellet dare in isto contractu quam in alio. Debent etiam alie circumstantie pensari quantum ad iuvenes et senes et huiusmodi» (cf. A. M. MRUK, *Aliquae notae ad controversiam medioaevalem circa honestatem contractus census*, dins «Gregorianum», 44 (1963), 576-577).

29. «Quoniam in prima coniectura, quam dicitis esse quod similis effectus est contractus venditionis, que fit cum conditione, et mutui, hoc omnino, salva vestri reverentia, falsum est. Nam in contractu istius venditionis emens non credit venditori, ut vos fingitis, sicut in contractu mutui mutuans credit ei qui mutuum recipit, sed solum solvit pretium sue emptionis; nec censuale mortuum ab ipso emptum recipit tanquam interesse, ut vos fingitis, sed recipit rem suam, quia censuale emptum factum est ipsius emptoris cum conditione tamen retenta in venditione; nec etiam, quando venditor recuperat illud censuale, non recuperat rem suam pro tunc, quia recuperat rem emptoris, quia sub hac conditione fuit facta venditio: ut contractus primus rescinderetur et novus fieret. Et sic continetur in instrumentis. Igitur prima vestra coniectura non probat quod hic sit contractus mutui, quoniam in mutuo semper mutuans potest repetere mutuum quocumque vult vel in termino statuto; hic autem non nisi velit venditor. In mutuo etiam semper est gratuitus contractus, nullo commodo inde expectato; hic autem non est gratuitus contractus, sed conventionalis, conventionem a iure approbata. In mutuo etiam ille cui fit mutuum non potest compellere mutuamem ad recuperandum mutuum; hic autem a contrario: vendens potest compellere emptorem ut recuperet pretium. Et sic patet quod iste contractus non est contractus mutui ex sua forma, quidquid sit de sua intentione», *Quaestio disputata...*, VII, 2, a (ed. cit. en la nota 3, p. 62).

sempre. Aquest aspecte justificava que la renda pogués ésser objecte d'un contracte de venda (línies 231-242). A Catalunya, però, al segle XIV, el dret a la renda podia ésser constituït sobre la persona mateixa que venia la renda. El venedor s'obligava, per raó del seu treball, de la seva indústria, de la seva habilitat o del seu talent, a pagar una renda. Per més seguretat assignava la renda de manera general sobre tots els seus béns, mobles i immobles. Es tractava, per tant, d'una renda 'personal' garantida pel que alguns anomenen 'hipoteca general', és a dir, sense assignació especial, la qual cosa ens fa pensar que en molts contractes no era altra cosa que una pura fórmula. Doncs bé, vist que el préstec ('mutuum') era també una obligació personal, el contracte de compra-venda de rendes s'apropava perillosament al préstec. Si, per una part, la carta de gràcia o pacte de retrovenda apropiava el contracte de renda al préstec, perquè en un i altre el capital era tornat, el caràcter personal de les rendes constituïa per a molts una dificultat insalvable, puix que semblava que l'objecte de la venda no era un dret a la renda com en el cens, l'origen del qual era un bé immoble. La resposta del nostre autor és ferma i segura («non curo si bona sint mobilia vel immobilia, extantia vel non extantia»), però sense l'excés de prudència demostrat per Bernat de Puigcercós en la *Quaestio disputata*...³⁰ Hom pot, diu el nostre autor argumentant

30. «Nec valet quod aliqui dicunt contra hoc: quod est verum quando emitur certa summa pecuniae super certis rebus et non super persona que vendit certam summam; quia, licet hoc verum sit, tamen in nostro casu emitur summa pecuniae recipiende super persona et super rebus determinatis vel indeterminatis: quia, si communitas aliqua vendat, recipitur de rebus et ex rebus communitatis et singulorum de communitate; et, si persona privata vendat, recipitur summa illa de rebus et ex rebus venditoris, quia omnes sunt lege ad hoc obligate... Item, aliter ad hoc respondeo quod in nostro casu vere et effectualiter census iste magis constituitur in rebus quam in personis, quia executio fit in rebus vendentis, quas obligavit pro solutione huiusmodi census. Et sic patet quod ex rebus accipitur iste census... Et certum est quod, licet census non debeat constitui in personis, non tamen sequitur quod contractus, in quo constituitur census in personis, sit usurarius, licet alias esset illicitus», *Quaestio disputata*..., V, 2 i X, 5 (ed. cit. en la nota 3, pp. 49 i 77-78). Aquesta prudència es deu al fet que el Dret romà impedia l'execució sobre la persona o la reducció d'un home a l'estat de servitut. Hom hauria, tanmateix, trobat la solució argumentant per via de dret, com ho féu el nostre autor o com ho farà més tard Enric d'Hoyta (+ 1397): Si és lícit constituir una renda sobre el treball d'un serf, com també sobre el d'un bou o d'un ase, un home lliure pot obligar els fruits del seu propi treball. Semblava que el debat sobre el caràcter personal de les rendes havia d'acabar amb la butlla *Sollicitudo pastoralis* del papa Nicolau V, feta pública a petició d'Alfons V, el qual volia introduir a Itàlia el contracte de rendes com es practicava a Catalunya, és a dir, sense assignació especial, però obligant la generalitat dels béns del deutor, i amb carta de gràcia. Aquesta butlla, tanmateix, no fou inclosa en el *Corpus Iuris Canonici*, fet que va deixar les portes obertes a la polèmica sobre el caràcter personal de les rendes. Vegeu el seu contingut dins *Constitutionum provincialium Tarraconensium libri quinque*, Tarragona 1593, lib. III, cap. unicum, pp. 160-164.

des del Dret, vendre delmes personals, és a dir, garantits amb tan sols béns mobles. El mateix passa amb els tributs o impostos que «solvuntur in mercimoniis et pedagogiis, que super transitum animalium... fundantur» (línies 245-255). Pel nostre autor la garantia o l'obligació és en si quelcom d'aliè al contracte, no intervé en virtut del contracte mateix. Es tracta tan sols d'un contracte subsidiari que dóna més seguretat al primer contracte, al contracte de venda de rendes. És a dir, el fet que una renda provingui d'un bé immoble o d'un bé moble, que existeixi en el moment de la venda o que es creï llavors, és un fet secundari. Aquesta consideració influeix tan sols en la seguretat o el risc ('periculum') de la percepció de la renda venuda i, per tant, en el preu. Res a veure, doncs, amb la sospita d'usura.

Un argument molt repetit pels contraris a la licitud del contracte de venda de rendes, des de Godofred de Trani, és que el comprador de la renda espera rebre una quantitat de rendes superior al preu pagat i la usura 'contrahitur sola spe'. La resposta del nostre autor és contundent: tan sols interessa la naturalesa del contracte, la forma, perquè tot contracte podria estar viciat i ésser 'malus', si la intenció del contractant no és recta (línies 322-327). I si tan sols interessa la 'forma' i la 'natura' del contracte, la seva licitud no depèn, com alguns deien, de qui la practica (línies 274-321).³¹

El contracte de rendes, de censals, és un contracte de venda. El preu just, per tant, és condicionat per les mateixes lleis que regulen qualsevol venda de qualsevol bé. Doncs bé, els diversos factors que el poden afectar (temps, lloc, estat de la cosa), fan variar el seu valor i, per això, el seu preu. Més encara, si hom admet la licitud del contracte de venda de rendes perpètuas (el nostre autor sembla tenir 'in mente' les *Allegationes...* de Ramon sa Era sobre els violaris), també ha d'admetre la licitud

31. Aquesta havia estat també l'opinió de Bernat de Puigcercós: «Unde et alii magistri, reprobantes dictam rationem, concedunt quod possunt emi redditus ad imperpetuum et ad vitam, sicut fit in violario. Et hoc dicunt maxime pertinere ad illos quibus prohibita est negotiatio, sicut sunt clerici et religiosi, qui vivunt de redditibus datis et empris. Et totus mundus utitur talibus contractibus. Unde ratio dicti magistri reprobat omnes status mundi, quod est periculosum... Quod autem dicitis de corrupta intentione ex parte venditoris nichil facit ad propositum... Quod autem dicitis: quod est corrupta intentio ex parte emptoris... quia iura approbant talem emptionem...», *Quaestio disputata*, V, 2, 6 (ed. cit. en la nota 3, pp. 49 i 57).

del contracte de venda de rendes vitalícies o a vida, els violaris,³² el valor de les quals és més fàcil de calcular. És a dir, el preu a pagar pel comprador és menor en el cas de les rendes vitalícies que en les perpètuas, perquè la duració de llur percepció és menor i, per tant, la utilitat que el comprador espera obtenir és menor. És per això també que la quantitat de renda anual que dona el venedor és major en el cas dels violaris, perquè la duració de llur obligació és menor. És per això, per últim, que la consideració de l'edat i de l'estat de salut del comprador, cosa que no oblida la 'communis aestimatio', poden fer variar en més o en menys el preu fixat per la 'communis aestimatio' (línies 330-370).

4. CLOENDA

Vist el contingut de les *Pulchriores allegationes super contractibus censualium*, hom comprén que el compilador escrivís en la rúbrica del tractat de Ramon ça Era tan sols *Allegationes...*, que en la rúbrica del següent tractat d'autor anònim afegís 'pulchre' a la paraula 'allegationes' i que les 'allegationes' del nostre autor, també anònim, les qualifiqués de 'pulchriores'. Creiem que això ho féu per dos motius: en primer lloc per raó de claredat progressiva en l'exposició; en segon lloc per raó d'afinitat ideològica.

Per últim, editem el text *Pulchriores allegationes super contractibus censualium* segons les normes de la present publicació. En l'aparat crític fem constar les variacions ortogràfiques del text i hi indiquem també els diversos accidents que l'afecten: correccions del copista, cancel·lacions, repeticions, llacunes, interliniats, omissions, etc. Hem procurat, sempre que ha estat possible, normalitzar la llengua llatina del text, tot triant la grafia més correcta entre les donades pel copista, cosa que fem constar en l'aparat crític. Això mateix ho fem quan la correcció és nostra.

Barcelona, maig del 1992

32. En un principi hom no dubtava de la licitud del contracte de compra-venda de rendes perpètuas o hereditàries. Més encara, hom adduïa llur licitud per deduir també la licitud de la venda de rendes vitalícies, la duració de les quals era menor: «Licet emere redditus ad hereditatem, ergo multo magis ad vitam», SERVATIUS A MONTE SANCTI ELIGII, *Quodlibet, quaestio 25* (Par. Nat. Lat. 15350, fol. 274b; cf. F. VERAJA, *Le origini della controversia teologica sul contratto di censo nel XIII secolo*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1960, p. 203). Els primers a posar en dubte la seva licitud foren Innocenci IV i Enric de Gant, encara que per motius diferents. Vegeu Josep HERNANDO, *Un tratado sobre la licitud...*, cit. en la nota 4, pp. 19 i 33 n. 66.

PULCHRIORES ALLEGATIONES SUPER CONTRACTIBUS
CENSUALIUM

[Barcelona, A.C.A., Sant Cugat, ms. 42, fol. 42c-48b]

1. [THEMA QUAESTIONIS]

[f. 42d] Quoniam in Cathalonia ab universitatibus et quando-
que a singularibus venduntur redditus ab antiquo constituti seu
qui de novo constituuntur, quod sepius contigit, et quandoque ad
semper, quandoque ad vitam unius persone vel duarum, tali lege, 5
pacto seu conditione: quod, cum vendens voluerit reemere eodem
pretio quo vendidit, emptor habeat sibi vendere seu remittere redi-
tus antedictos, vertitur et sepe versum est in dubium utrum talis
venditio possit in foro conscientie tolerari, cum videatur in fraudem
fieri usurarum. 10

2. [PRO]

Ad quod dubium diversis diversa respondentibus, breviter di-
co, salvo semper meliori et saniori consilio cuiuscumque, quod con-
tractus predictus ex forma et natura sua est licitus.

Quam conclusionem probo solum unica ratione tali: Ille con- 15

1 Pulchriores ms Pulcriores 3 redditus ms redditus 7-8 redditus ms redditus |
antedictos seq redditur et sepe cancell
14 et seq materia cancell

15-17 L'autor es centra en la forma i natura del contracte com a únic argument perquè, com diu més endavant, «mihi enim sufficit de natura contractus» (l. 373), cosa que ja havia fet Bernat de Puigercós en la *Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis* de c. 1342: «Secundum, scilicet quod predictus contractus sit licitus ex forma sua, patet quia talis contractus conceditur et permittitur tam a Iure Canonico quam Civili, sicut patet scienti dicta iura; quod autem conceditur et permittitur a Iure Canonico et Civili non debet illicitum iudicari; igitur, etc.» (Ed. Josep HERNANDO, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10 (1989), 41).

tractus secundum formam [f. 43a] et naturam suam est iustus atque licitus in quo servatur forma iuris; iste est huiusmodi; igitur, etc.

20 Maior huiusmodi rationis per se est evidens: quod enim iure fit, bene et licite fit. Minor probatur: Nam secundum GOFFREDUM in *Summa* super titulo *De emptione et venditione* ad hoc quod contractus emptionis et venditionis iure teneat, exigitur consensus partium convenientium de certa pretii quantitate «ea mente ut pretium solvatur» et res emptibilis sit commercium habens.

25 Omnia ista sunt in predicto contractu. Nam ibi est consensus utriusque partis, conventio de certa quantitate pretii ea mente ut pretium solvatur, nam incontinenti solvitur, et res habet commercium: scilicet, certi reditus sive census, qui habent commercium, sepe etenim venduntur et emuntur et quandoque ad tempus et
30 quandoque ad semper, ut de se patet; ergo, etc.

3. [CONTRA]

Hanc conclusionem quidam [f. 43b] impugnare nituntur et primo ratione rei empte, scilicet, census pecuniarii, quem dicunt
35 commercium non habere; quidam, ratione pretii, quod asserunt iustum non esse; quidam, ratione conditionis adiecte, que videtur contractum reddere claudicantem; et alii quidam, ratione ementium, quorum non videtur intentio recta.

20 Goffredum *ms* Godofrium 22 exigitur *ms* exhigere 24 res *ms* rem et *seq*
end *cancell* | commercium *ms* comercium

27-28 commercium *ms* comercium | reditus *ms* redditus | commercium *ms* comercium

32 impugnare *ms* inpugnare 33 pecuniarii *ms* peccuniarii 34 commercium *ms*
comercium 36 contractum *ms* contractuum

20-24 GOFFREDUS TRANENSIS, *Summa in titulos Decretalium: De emptione et venditione* (Ed. *Summa D. Goffredi Tranensis I. C. clariss. in titulos Decretalium omnibus utilis et necessaria*, Venetiis 1564, p. 271).

4. [RESPONSIO AD IMPUGNATIONES]

4.1. [RATIONE REI EMPTAE]

Dicunt ergo primi quod, cum dicti census consistant in pura pecunia, non possunt emi, pecunia enim non est emptibilis, sed est pretium emptibilium. 40

Sed istud non valet. Nam, ut dicit ARISTOTELES, quinto *Ethi-
corum* et primo *Politicorum*, pecunia inventa est ad mensurandum et
appretiandum valorem rerum inventarum ad usum hominum, ita 45
quod est pretium rerum emptibilium et vendibilium.

Omne illud ergo potest cadere sub contractu emptionis et ven-
ditionis quod est pecunia appretiabile. Sed habere ius percipiendi
ab aliquo omni anno mille solidos est pecunia appretiabile. Quan-
tum enim valeant redditus huius castri vel ville, pretio pecunie esti- 50

41 pecunia ms pecunia

43-44 *Ethi-
corum* ms *Eti-
quorum* | pecunia ms pecunia 45 appretiandum ms apre-
tiandum

48 pecunia ms pecunia | appretiabile ms apre-
tiabile 49 pecunia ms pecunia
| appretiabile ms apre-
tiabile 50 redditus ms redditus | pecunie ms pecunie

40-42 Cf. HENRICUS A GANDAVO, *Quodlibetum* I, *Quaestio* 39 (Ed. *Quodlibet Magistri Henrici Goetals a Gandavo*, Parisiis in chalcographia Iodoci Badii Ascensii 1518, ff. 25r-26r). Vegeu també el text amb el seu context i l'explicació del mateix dins Josep HERNANDO, *Un tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas vitalicias y redimibles («Violaris»)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 24-25. BERNARDUS DE PODIO CERCOSO, *Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis*, IV, 2 (HERNANDO, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10 (1989), 45).

43-46 ARISTOTELES, *Politic.*, I, 8 (BK 1257a7-9). *Id.*, *Ethic.*, V, 5, 8 (BK 1133a29-30).

46-52 L'opinió d'Enric de Gant era irrefutable mentre conceptualment no fos alliberada la moneda de la doble funció que semblava tenir en el contracte de compravenda de rendes: per una banda, de la funció de mesura del valor de l'objecte o extrem de la transacció; i, per altra, de la funció d'objecte comprat. És a dir, calia deixar ben clar, en primer lloc, *què* podia ésser objecte d'una venda i, tot seguit, situar el diner o la moneda en el seu propi, natural i exclusiu paper d'intermediari, és a dir, de mesura de valor.

mari potest. Ergo et [f. 43c] cadere sub contractu emptionis et venditionis.

Et patet quod redditus in pecunia constituti cotidie venduntur simpliciter vel ad tempus. Quapropter dicere «hoc non est licitum»
55 temerarium videtur.

Huius conclusionis est dominus INNOCENTIUS papa super illo capitulo *In civitate*, titulo *De usuris*: «De redditibus ab antiquo constitutis, licet de noviter constituendis, dico quod bene consulendum est omnibus fidelibus quod ab huiusmodi contractu abstineant: scilicet, quod de novo propter hoc constitutum redditum emant». Et,
60 loquendo cum omni reverentia, licet bonum esset hoc consilium observare, sicut et illud: «Vende omnia que habes et da pauperibus», tamen non est de necessitate salutis, nec facere contrarium est peccatum, sicut nec nubere est peccatum, licet APOSTOLUS consilium
65 dederit de conservanda virginitate.

Unde et vir ille Ioseph, tantis preconiis in *Sacra Pagina* commendatus, empta terra ab Egypciis sub redditibus noviter constitutis, scilicet, quinta parte fructuum, eam tradidit excolendam, *Genesis*, XLVII. Et pari ratione, sicut [f. 43d] ille novos redditus constituit
70 super terra regis Egypci, ita ego super meis proprietatibus possum

53 redditus *ms* redditus | pecunia *ms* peccunia 54 quapropter *corr* quiapropter
57 redditibus *ms* redditibus 59 contractu *corr* contractus 60 redditum *ms* redditum
62 Vende *ms* vendo 64 Apostolus *ms* appostolus
66-67 commendatus *ms* comendatus | redditibus *ms* redditibus 69 redditus *ms*
redditus 71 redditus *ms* redditus 72 redditus *ms* redditus | distinguantur *ms*
distingantur 74 Unde *seq* pot *cancel* | possum *interlin*

56-60 INNOCENTIUS IV, *In quinque Decretalium libros commentaria*: super V, 19, c. 6 *In civitate* (Ed. Venetiis 1570, f. 307r) 62-63 Cf. *Mt.* 19, 21; *Mc.* 10, 21; *Lc.* 18, 22 64-65 Cf. *1Cor.* 7, 25-26 66-69 *Gen.* 47, 20.30.

56-60 Segons Innocenci IV, el contracte de compra-venda de rendes existents en el moment de la formalització del contracte de venda («census antiquus») és sempre lícit, qualsevol que sigui la naturalesa de les rendes (en fruits o en diner, reals o personals, certes o incertes, perpètuas o temporals o vitalícies). En el cas del contracte de compra-venda de rendes constituïdes en el moment de la formalització del contracte («census de novo constitutus») millor és abstenir-s'en. Vegeu el seu pensament sobre aquest contracte en Josep HERNANDO, *Un tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas vitalicias y redimibles («violaris»)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 19-24.

novos redditus constituere et sub illis eas alteri tradere vel obligare, aut ipsos redditus seorsum a proprietate vendere, cum distinguantur ab ipsa. Usus enim, sic a proprietate distinctus, quod non consumit eam, seorsum proprietate retenta, potest vendi. Unde possum vendere usum domus, retento usu, vel utrumque simul.

75

Et mirandum cur de constitutione novi census seu redditus tantam aliqui faciunt difficultatem, cum assidue et in vita et in morte constituantur, et ecclesiis relinquantur, et ab ecclesiarum rectoribus et prelati acceptentur, et quandoque vendantur et alienentur. Vix enim est testamentum in quo testator non assignet super omnibus bonis suis decem solidos vel viginti, et aliquando amplius, pro anniversario vel pro uno sacerdote. Et tales census Ecclesia recipit et disponit de ipsis ad beneplacitum tanquam [f. 44a] legitime constitutis. Et pari ratione videtur quod quilibet possit super bonis suis novos redditus constituere et constitutos vendere, sicut possunt eos legare et dare.

80

85

Decipiuntur autem isti qui credunt quod emptores horum reddituum emant pecuniam. Quod non est possibile: quia in contractu emptionis requiritur ut venditor tradat vel quasi rem emptori, et quod emptor habeat possessionem et transeat dominium rei vendite ad emptorem, sic quod ad ipsum spectet, facta emptione, lucrum et damnum; que, si emeret pecuniam, non haberent locum. Nam

90

76 census *ms* census | redditus *ms* redditus 85 redditus *ms* redditus 87-88
 reddituum *ms* redditum | pecuniam *ms* peccuniam 90 habeat *ms* habebat 92

76-77 Un bon exemple de l'oposició a la licitud del contracte de compra-venda de rendes, els censals morts i els violaris, és Ramon ça Era. Aquest havia estat l'antagonista principal de Bernat de Puigercós en la *Quaestio disputata*. Més endavant, tanmateix, escriví un curt tractat sobre la il·licitud del contracte de compra-venda de rendes vitalícies o violaris. Pel que sembla, el nostre autor devia tenir «in mente» Ramon sa Era. Vegeu RAYMUNDUS DE AREA, *Allegationes iure factae super venditionibus violariorum cum instrumento gratiae* (HERNANDO, *Un tratado*, cit., 61-74).

83-84 Aquest argument ja havia estat exposat per Bernat de Puigercós en la *Quaestio disputata*: «Sic aliud est peccunia ipsa, que nec vendi nec emi potest... et aliud est ius percipiendi peccuniam, quod vendi potest et emi, alias sequeretur quod censualia, sive mortua sive viva, nunquam emi nec vendi possent, quod est maxima absurditas, cum multa beneficia ecclesiastica consistant, ut plurimum, in censualibus peccunie, Ecclesia sciente et approbante» (HERNANDO, cit., 48).

centum solidi censuales non debentur usque ad finem anni. Et ut
 evitemus difficultatem legistarum dicentium quod prima die de-
 95 bentur, dicamus quod saltem executio non potest fieri usque ad
 finem anni et sic, facta emptione, non possunt tradi nec eorum pos-
 sessio dari. Emo ergo ius habendi singulis annis centum solidos su-
 per bonis tuis et illud ius habeo de presenti. Et, si vero bona mihi
 obligata deperdantur aut venditor vergat ad inopiam, rebus con-
 100 sumptis, damnum ad me spectabit; si bona conserventur, e conver-
 so. [f. 44b]

4.2. [RATIONE PRAETII]

Secundo, dicunt alii quod dictus contractus non est licitus pro
 eo quod pretium non est iustum, quia, prout dicit Sanctus THOMAS,
 105 *Secunda Secunde*, q. LXXVII, contractus venditionis et emptionis de-
 bent institui secundum equalitatem: «Quantitas autem rerum que
 in usum hominis veniunt, mensuratur secundum pretium datum,
 ad quod inventum est numisma, secundum PHILOSOPHUM, V° *Ethi-*
corum. Et ideo si vel pretium excedat quantitatem valoris rei, vel e
 110 converso, res excedat pretium, tollitur iustitiae equalitas. Et ideo ca-
 rius vendere vel vilius emere quam res valeat, est secundum se
 iniustum».

Constat autem quod mille solidi annui, non dico ad semper sed
 ad centum annos, notabiliter excedunt quatuordecim millia solido-

damnum *ms* dampnum | pecuniam *ms* peccuniam 94 legistarum *ms* ligistarum 98
 bona *om* 99 obligata *ms* obligatur 100 damnum *ms* dampnum | spectabit *ms* spec-
 tavit

105 LXXVII *ms* LXX 108-109 Ethicorum *ms* Etichorum 110-111 carius *ms*
 caruis

104-112 THOMAE AQUINATIS, *Summa Theologiae, Secunda Secundae*, q. 77, a. 1
Respondeo (Ed. BAC, Madrid 1963, 475).

103-109 El nostre autor repeteix també aquí el que diu Bernat de Puigercós en
 la *Quaestio disputata*: «Quia doctores theologi dicunt quod, licet leges humane permit-
 tant quod vendentes et ementes possint se decipere... tamen lex divina, que omnia usque
 ad minima punit et prohibet, hec non permittit, immo vult quod iustum pretium detur»
 (HERNANDO, cit., 36-37).

rum, sunt enim centum millia. Quapropter talis contractus videtur 115
 illicitus ac ratione iniustitiae pretii de usura suspectus. Et iterum
 census mille solidorum sepe amplius venduntur et dantur, quia
 quandoque viginti millia solidorum et quandoque plus, ut de se
 patet.

Sed istud non valet. Quantitas enim valoris rei non attenditur 120
 secundum proprietatem vel conditionem naturalem ipsius, alioquin
 non plus valeret predium iuxta urbem [f. 44c] quam consimile ab
 ipsa remotum; nec plus appretiaretur domus in medio civitatis sive
 in platea quam consimilis iuxta muros seu extra. Cuius contrarium
 est notum. Consideratur igitur valor rei secundum quandam rela- 125
 tionem ad hominem, prout si venit in usum et servitium hominum.
 Et hoc est sententia Sancti THOME in questione preallegata.

Nec estimatur valor rerum secundum estimationem unius ho-
 minis seu paucorum, sed plurium et communem, ut dicitur ibi- 130
 dem, nec plurium simpliciter, sed plurium ipsorum qui rebus tali-
 bus utuntur. Unde valor unius equi vel unius gemine non estima-
 tur secundum communem estimationem plurium de patria vel civi-
 tate, sed secundum communem estimationem eorum qui equis vel
 geminis utuntur et noverunt eorum virtutem, decorem vel puchri-
 tudinem, bonitatem seu necessitatem. Et quandoque consideratur, 135
 licet per accidens, secundum utilitatem quam res empta parit
 ementi, vel detrimentum quod affert vendenti.

Ex hiis dictis satis apparet quantum predicta ratio valeat, nam
 valoris quantitas mille solidorum censualium vendibilium sub lege 140
 et conditione predicta non estimatur communiter amplius ab hiis,
 qui huiusmodi census [f. 44d] emunt et vendunt, nisi ad quatuor-

123 appretiaretur *ms* apreciaretur

128 estimatur *ms* extimatur | estimationem *ms* extimationem 129 seu *ms* sed
 131-132 estimatur *ms* extimatur | estimationem *ms* extimationem 133 estimationem
ms extimationem 134-135 pulchritudinem *ms* pulcritudinem

140 estimatur *ms* extimatur 143-144 Sanctus Thomas *ms* Philosophus | legitima
ms legitima | subhastatio *ms* subastatio

127 *lb.*, q. 77, a. 2 *Ad tertium* (Ed. cit., 477).

142-144 *lb.*, q. 77, a. 1 *Ad primum* (Ed. cit., 475).

decim millia solidorum vel circa. Modicum enim plus sive minus non variat iustitiam pretii iusti, cum non sit punctale, ut Sanctus THOMAS dicit. Quod pretium iustificat legitima subhastatio, cum
145 precedit, cum non possit communiter amplius inveniri.

Et quando dicit quod mille solidi censuales in centum annis sunt centum millia solidorum et, per consequens, non est equalitas ad quatuordecim millia solidorum, que fuerunt pretium ipsorum, dico quod, si istud valeret, nulli reditus, immo nihil, licite posset
150 vendi, quod fructum afferret, nam in summa annorum excederet quodcumque pretium datum.

Una enim ovis datur pro quinque solidis, que in decem annis pariet decem oves, que valebunt quinquaginta solidos. Et sic non esset pretium iustum quinque solidi pro una ove, sed quinquaginta
155 solidi. Unus etiam captivus datur pro triginta vel quadraginta libris, quas forte lucrabitur infra duos annos. Non esset igitur pretium iustum emere eum pretio triginta librarum, cum infra viginti annos, quibus potest vivere, lucrabitur ducentas. [f. 45a]

148 pretium seq eorum cancell 149 reditus ms redditus | immo ms ymmo | nihil ms nichil 150 fructum ms fructuum | excederet ms excideret 151 quodcumque ms quodcumque
153 oves om

146-151 L'autor precisa aquí el pensament de Bernat de Puigcercós exposat en la *Quaestio disputata*: «Nec est contra hoc: quod M solidi censuales cum fatica et laudimio et in alodio et sine illa conditione valerent ultra XXX mille solidos, quia hoc nichil facit ad presentem questionem, ut etiam illa valerent centum mille solidos» (HERNANDO, cit., 55.).

146-167 ¿Quin havia d'ésser, doncs, el criteri per a fixar el preu d'una renda determinada? L'adequació del preu a les rendes no cal que sigui la de «rei ad rem secundum se», és a dir, no cal exigir que el preu sigui igual al valor total de les rendes a percebre en llur conjunt, perquè en aquest cas ningú no les compraria «propter infinitum excessum» en les rendes perpètuas, o «propter indeterminatam proportionem» en les rendes vitalícies. Endemés, l'adequació del preu a les rendes («adaequatio rei ad rem secundum se») no seria justa, perquè una cosa «present i sencera» és més valorada que una cosa «futura i dividida», com havia dit Pèire Joan Olliv: «Constat autem quod ius et naturalis possessio rei presentis plus valet ceteris paribus, quam solum ius rei future, aut quam solum ius absque actuali possessione non statim tradita vel tradenda» (Ed. G. TODESCHINI, *Un trattato di economia politica francescana: il «De emptioibus et venditionibus, de usuris, de restitutionibus» di Pietro di Giovanni Ollivi*, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 1980, 83).

Et idem dico de redditibus unius castri, et de fructibus unius predii, et sic de similibus: non ergo consideratis futuris utilitatibus 160 et periculis tam pretii quam rei empte, quam valet de presenti. Possibile enim erit quod cum pecunia, que fuit mea, efficiaris magnus dives et consequaris ex ea longe maiorem utilitatem quam ego cum censu tuo, et ex ista specie vendis census predictos. Posset etiam dici quod iustitia pretii ex utilitate quam vendens census 165 huiusmodi consequitur de presenti ex quantitate pretii sibi data, et ex damno quod solvens pretium ex subtractione tante pecunie sustinet, potest considerari.

Et cum subdit quod ex modicitate pretii non solum redditur contractus illicitus, sed etiam de usura suspectus, dico quod, licet 170 in rei veritate illa emptio sit de usura suspecta, in qua pretium est longe minus quam de ipsa re vendita posset inveniri in promptu, ut: «Vendo tibi fundum pro septuaginta libris tali lege: ut, cum tibi solvam septuaginta libras, recuperem fundum, a qua re possem habere statim centum libras», [f. 45b] quod est bene suspectum 175 (videtur enim fieri ut emptor titulo emptionis possit fructus percipere loco lucri, quod haberet si mutuasset libras ad usuram; et tamen usurarius non iudicetur), quia, si vera venditio esset, non videtur verisimile quod venditor daret pro septuaginta libris rem de qua in promptu posset habere centum. 180

Hoc autem non est sic, quia de redditibus mille solidorum talibus tali lege venditis non invenitur amplius, etiam precedente legitima subhastatione. Unde, dato quod pretium non esset equale rei appretiate, non propter hoc esset iniustum ut redderet contractum suspectum ex quo amplius vendi non potest. Certum, ut dixi, pretium 185 est iustum, ex quo contractus caret tali suspicione.

159 redditibus *ms* redditibus 162 pecunia *ms* pecunia | efficiaris *ms* efficiaris
 164 Posset *ms* possit 166 consequitur *ms* cossequitur 167 pecunie *ms* peccunie
 177 libras *ms* liber 179 libris *ms* liber
 181 redditibus *ms* redditibus 182-183 legitima *ms* legitima | subhastatione *ms*
 subastatione 184 appretiate *ms* apretiate | contractum *ms* contractuum

186-192 Hom pot veure aquest línia d'argumentació en la *Quaestio disputata* de Bernat de Puigcercós: «Primo deficit in facto quod supponit et asserit... hoc enim dictum, salva reverentia dicentis, non est verum: quia michi constat per inquisitionem, quam ego feci fieri per decanum Cervarie.» (HERNANDO, cit. 50).

Et cum dicit quod de mille solidis censualibus inveniuntur viginti millia solidorum et ultra, dico quod in tali loco posset esse et super talibus fundis quod sit quinquaginta millia; sed de mille solidis talibus, quales sunt isti, et cum tali conditione, communiter non amplius invenitur quod sit quantitas notabilis, immo in quibusdam locis habentur pro minori pretio. [f. 45c]

4.3. [RATIONE CONDITIONIS ADIECTAE]

Tertii dicunt hunc contractum fore illicitum ratione conditionis adiecte. Nam, sicut in contractu mutui, usurario capitali stante, securus mutuans recipit omni anno certum lucrum; et cum mutuatarius se voluerit liberare, restituet ex integro capitale, sicut est hic, ex dicta conditione, nihil addito atque remoto.

Ad hoc dicunt aliqui quod non est simile, quia in contractu mutui usurario est in potestate mutuatoris et mutuatarii, cum voluerint, tollere contractum. Nam mutuator potest, quando vult, repetere mutuum, et mutuatarius, quando vult, solvere de natura mutui, nisi esset aliter pactatum. Hic autem non est sic: sed est tantum in potestate vendentis se liberare, pretium restituendo, et non est in potestate ementis. Sed, cum reverentia, istud non sufficit, quia, dato quod mutuator et mutuatarius sic convenirent quod mutuator nunquam posset debitum repetere nisi quando mutuatarius vellet solvere, adhuc, si aliquid ex mutuo emolumentum reciperet, usurarius esset.

188 posset *ms* possit 189 fundis *ms* feudis 191 immo *ms* ymo

197 liberare *ms* libare 198 nihil *ms* nichil

200 mutuatarii *ms* mutuatori 201 contractum *ms* contractuum 203 pactatum *ms* pactitatum

184-198 Aquest havia estat un argument bàsic de Ramon çà Era en les seves *Allegaciones*. Segons aquest, la semblança entre el contracte de *retrovendendo* i el contracte de compra-venda de rendes amb carta de gràcia era evident: en ambdós es transferia un preu o capital, es rebien fruits o interessos i es cancel·lava el contracte executant la clàusula *de retro*, tornant el capital o preu, sense que els fruits rebuts el reduïssin. Si el primer no era altra cosa que un préstec a interès (transferència de capital, interessos, devolució del capital), també ho era el segon (HERNANDO, cit., 63).

Dicendum igitur quod emptio et venditio in hoc differunt a mutuo: quia, licet [f. 45d] in utroque transeat dominium rei mutuate ad mutuatarium, vendite ad emptorem, ad ipsos spectet lucrum et damnum ipsius rei mutuate vel vendite, tamen mutuans nihil recipit a mutuatario, sed e converso. In emptione vero et venditione unus recipit ab alio, et e converso. Unde in mutuo recipio a te pecuniam et tu nihil a me. In emptione vero recipio a te predium et tu a me pretium. Quia ergo in utroque transit dominium rei empte vel mutuate, iniustum esset de re mihi mutuata lucrum a me recipere, cum sit res mea: quia enim utor re mea, non debes tu a me pro tali usu rei mee lucrum exigere neque accipere quodcumque. 210

Ad idem dico: De pretio tuo solvo, tuum est enim pretium. Et ideo ex eo nullam utilitatem, nullum lucrum debeo exigere vel reportare. Sed habere lucrum de eo quod predicto pretio emi, quod est meum, non est illicitum nec iniustum, ut patet in contractu [f. 46a] permutationis, qui, quantum ad hoc, est similis isti. Si enim permuto tecum agrum pro vinea, fructus agri sunt tui et, pari modo, fructus vinee erunt mei. Pari forma, emo a te predium pretio centum librarum: fructus seu lucrum pecunie erunt tui et fructus predii erunt mei. 215 220 225 230

Modo ad propositum: Emo a te ius percipiendi mille solidos omni anno pretio quatuordecim millia solidorum; lucrum, utilitas seu fructus dictorum quatuordecim millia solidorum sunt tui et etiam damnum, si contingat, et fructus dicti iuris, scilicet mille solidorum annualium, erunt mei. Dices: In quo fundatur illud ius? Dico quod in proprietatibus et rebus tuis. Sicut iura dominorum temporalium ac ecclesiarum percipiendi census annuos, puta annis singulis, a tali pro tali hospicio vel predio duodecim denarios aut unam gallinam, fundantur in ipso hospicio sive predio, ut de se 235

210 et venditio *om* 213 damnum *ms* dampnum 214 nihil *ms* nichil 216 pecuniam *ms* pecuniam | nihil *ms* nichil 218 mihi *ms* michi 220 mee *ms* me
227 agrum *om* | agri *ms* agrum 229 pecunie *ms* pecunie
234 damnum *ms* dampnum 237 ecclesiarum *post* ecclesia-*seq* stico *cancell* | annuos

- 240 patet, sic in proposito: Habeo ego super omnibus bonis tuis, si omnia obligasti, vel super illis que obligasti, decem solidos sive mille de censu; et, si alienentur bona, transibunt [f. 46b] cum onere suo. Nec curo si bona sint mobilia vel immobilia, extantia vel non extantia, cum constet multos et maximos redditus principum secularium et ecclesiasticorum in talibus bonis esse fundatos, ut patet in
- 245 locis ubi solvunt decimas personales, scilicet de mobilibus, immo etiam de lucro. Et constat quod, licet ius percipiendi decimam vendi non possit, tamen proventus huiusmodi decimarum ad tempus vendi potest. Idem de vectigalibus principum, qui solvuntur in
- 250 mercimoniis et pedagogiis, que super transitum animalium et similibus fundantur, et tamen venduntur et simpliciter et ad tempus. Et est certum quod plura ex huiusmodi vectigalibus et pedagogiis ex libero consensu gentium introducta fuerunt. Et ulterius, quanto res obligate sunt minoris firmitatis, tanto tempore et quoad rem emptam et quoad fructus in maiori periculo existunt. Ex quo sequitur
- 255 quod talis contractus a suspicione usurarum, in qua communiter utrumque stat, in securo esset magis remotus.

- Cum ergo dicis quod omni anno recipio lucrum, dico quod verum est de [46c] re mea quam emi, non de re tua, sed de pretio
- 260 quod solvi, prout usurarius facit, qui recipit lucrum de pecunia quam mutuavit tibi, que tua est. Et cum dicis quod capitale stat securum hic sicut ibi, non est verum. Capitale enim dicitur certa pecunie quantitas mutuo tradita et assecurata. Modo in hac emptione pretium quod solvi tibi non curo quod mihi assecures ipsum,
- 265 sufficit quod census sit assecuratus. Et ideo pretium non dicitur capitale.

ms annos 241 obligasti *seq* super bonis tuis *cancell* 242 onere *ms* honere 243
 immobilia *ms* inmobilia 244 redditus *ms* redditus 246 immo *ms* ymmo 249
 vectigalibus *ms* victigalibus | solvuntur *ms* solum 251 fundantur *ms* fundatur 253
 libero *ms* libere 255 existunt *ms* existit
 260 pecunia *ms* peccunia 261 cum *seq* tale *cancell* 263 pecunie *ms* peccunie 264
 mihi *ms* michi 265 census *ms* census

267-275 BERNARDUS PARMENSIS, *Glossa ordinaria*, super V, 19, 8 (Ed. *Decretales D. Gregorii papae IX suae integritati una cum glossis restitutae*, Romae, in Aedibus Populi Romani 1582, col. 1738).

Et breviter concludendo super hoc, est casus *Glosse Ordinarie* ad propositum, *Extra. capitulo Conquestus, De usuris*, ubi dicitur: «Item, si vendo tibi fundum iusto pretio ea lege ut quandocumque tibi solvero pretium quod mihi das, fundus ad me revertatur, capitulo *De pactis inter emptorem et venditorem*, l. II, in casu isto iste lucratur fructus; alias, si modicum esset pretium, presumitur esse contractus in fraudem usurarum, supra *Extra. De emptione de venditione, Ad nostram*, et precipue si emptor consuevit exercere usuras, supra *Extra. De pignoribus*, capitulo *Illo vos*». 270 275

4.4. [RATIONE EMENTIUM]

Ultimo, quidam alii dicunt quod [f. 46d] huiusmodi contractus emptionum censualium, cum adinventi sint et tolerati propter viduas, orphanos pupillos et similes personas, qui non poterant mercari vel lucrari de pecuniis suis, ut haberent unde possent sustentare vitam suam, ne ad inopiam venirent; divitibus vero, qui habent unde possunt vivere et possunt lucrari de pecuniis suis, non licet, quia magis videntur hoc facere ex intentione congregandi aurum quam ex alia causa vel necessitate. 280

Sed istud, qua facilitate dicitur, eadem contemnitur. Nihilominus dico quod vel contractus iste de natura et forma sua est illicitus vel licitus. 285

269 quandocumque *ms* quandocunque 270 mihi *ms* michi 272 esset *ms* etiam
273 *Extra. om* 275 *Extra. om*

278 tolerati *ms* tollerati 280 pecuniis *ms* pecuniis 282 pecuniis *ms* peccuniis
283 licet *ms* licent

285 contemnitur *ms* contempnitur | 286 Nihilominus *ms* nichilominus

276-284 Aquest argument havia estat també exposat per Bernat de Puigercós en la *Quaestio disputata*: «Unde et alii magistri... concedunt quod possunt emi redditus ad imperpetuum et ad vitam, sicut fit in violario. Et hoc dicunt maxime pertinere ad illos quibus prohibita est negotiatio, sicut sunt clerici et religiosi, qui vivunt de redditibus datis et emptis» (HERNANDO, cit., 49). L'opinió dels «magistri» vegeu-la a BERNARDUS DE ALVERNIA, *Impugnations Henrici a Gandavo: Quodlibet I, quaestio 39* (Cod. Par. Nat. Lat. 15849, f. 19ra-rb); HUGO DE NOVO CASTRO, *Commentaria in IV librum Sententiarum* (Cod. Chigi B. IV, 96 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, f. 71va).

Si illicitus de natura sua, ergo nec pro vidua nec pro pupillo
 licitus erit. Quod enim de natura sua est malum, in nullo casu
 290 potest esse licitum cuicumque, sicut dicimus de usura: quod, quia
 de se et de natura sua est mala, non licet pupillo vel vidue aut
 cuicumque exercere illam. Et, si dicas quod immo Iudeis licebat ex
 lege Dei recipere ad usuram ab inimico, dico quod, si ex divina
 ordinatione licebat Iudeis mu-[f. 47a]-tuare et ex mutuo recipere
 295 usuram, proprie hoc non erat usura. Tollere enim aut habere a qui-
 buscumque bona quecumque, qualitercumque etiam personas occi-
 dere iussu Dei, non est peccatum, nec malum, nec usura, nec fur-
 tum, nec homicidium, ut patet ex se. Que tamen aliter de natura
 sua et simpliciter sumpta mala sunt. Et ratio est quia omnia sunt
 300 Dei et nemini potest iniuriam facere, etiamsi animam auferret. Ite-
 rum, prout dicunt doctores, istud fuit concessum Iudeis de inimicis
 qui occupabant terram eorum et possessiones et non poterant aliter
 quod suum erat habere. Et in casu simili conceduntur hodie usure:
 non quod proprie sint usure, sed per hunc modum habere suum
 305 est simile usure.

Si autem contractus predictus de natura sua est licitus, qua ra-
 tione est licitus vidue vel pupillo, eadem ratione burgensi, quia que
 de natura sua licita sunt, etiam sunt licita uni sicut alteri. Et cum
 dicis quod vidua licite potest emere redditus, non autem burgensis
 310 qui [f. 47b] aurum habet unde vivat, respondeo quod vidua potest
 et debet vivere honeste et licite, iuxta consilium APOSTOLI, de labore
 manuum suarum, et sic non oportet quod emat violarium vel cen-
 suale. Si burgensis autem honeste non posset manibus laborare; et
 ideo emere tales census magis esset licitum isti quam illi. Ulterius,

288 sua seq ex cancell 292 cuicumque ms quicumque (immo ms ymmo 294
 mutuo ms muto 295-296 quibuscumque ms quibuscunq 296 quecumque ms
 quecunq | qualitercumque ms qualitercunq 297 nec seq ma cancell 299 sua
 interlin 300 auferret ms aufferret 305 simile ms simili
 309 reditus ms redditus 312 oportet ms oportet 313 si om | posset ms possit

292-295 Cf. *Decretum Gratiani*, C. XIV, q. 5, c. 12 (FRIEDBERG I, col. 1057)
 300-305 Cf. RAYMUNDUS DE PENNAFORTE, *Summa de Paenitentia*: II, 7, 15 (S.
 RAIMUNDUS DE PENNAFORTE, *Summa de Paenitentia*, curantibus Xaverio de OCHOA et Aloisio
 DIEZ, Universa Bibliotheca Iuris, vol. I. Roma 1976, cols. 553-554).
 311-312 Cf. *Eph.* 4, 28; *1Thess.* 4, 10-11.

si habentibus unde vivant non licet emere tales census, pari ratione 315
 non licebit emere alios redditus aut possessiones nisi quantum et
 quod sunt necessaria ad sustentationem vite, quod falsum est. Et
 iterum pro vidua et pupillo, saltem de talibus censibus, non erit
 licitum emere nisi quantum eis expediunt pro vita sua. Uni autem
 vidue sufficiunt decem vel quindecim libre annue, ergo non licebit 320
 emere amplius, quod etiam est falsum.

Ceterum, dixi quod de intentione ementis de presenti non curo,
 sed solum de natura contractus, quia non est contractus in mundo,
 quantum-[f. 47c]-cumque licitus et bonus, qui ex intentione con- 325
 trahentis non possit esse malus. Tali enim intentione posset quis
 contrahere matrimonium, quod mortaliter peccaret. Et sic de aliis,
 ut de se patet.

5. [DE LICITUDINE CONTRACTUS EMPTIONIS ET VENDITIONIS REDITUUM AD VI-
 TAM]

Et, sicut iste contractus posset esse emptionis et venditionis re- 330
 dituum ad imperpetuum, sic potest esse ad vitam, quia ille contrac-
 tus emptionis et venditionis est licitus in quo contrahentes servant
 equalitatem pretii recepti et dati, secundum valorem rei prout venit
 in usum hominum secundum estimationem contrahentium, que
 bono modo potest fieri pro loco et tempore. 335

Sed valor iuris percipiendi mille solidos ad vitam potest estima-

| laborare *ms* labore 316 redditus *ms* redditus 317 falsum *ms* falsum 319
 expediunt *ms* expendunt

323 mundo *ms* mndo 325 posset *ms* possit

330-331 redituum *ms* redditum | imperpetuum *ms* inperpetuum 332 servant
ms servare 334 contrahentium *ms* contrahentem | que *ms* quam

330-331 En el primer període de la controvèrsia, és a dir, la segona meitat del segle XIII, no es dubtava de la licitud del contracte de venda de rendes *perpètues* o hereditàries. Més encara, hom adduïa la seva licitud per deduir també la licitud de la venda de rendes vitalícies, la duració de les quals era menor: «Licet emere redditus ad hereditatem, ergo multo magis ad vitam», SERVATIUS A MONTE SANCTI ELIGII, *Quodlibet, quaestio* 25 (Cod. Par. Lat. 153550, f. 274 rb; cf. F. VERAJA, *Le origini della controversia teologica sul contratto di censo nel XIII secolo*, Edizioni di Storia e Letteratura, Roma 1960, 203).

ri, prout communiter emens potest estimari vivere, tantum et quantum pro tali loco et tempore consueverunt valere redditus. Et hoc certius quam quando venditur ad imperpetuum, quia in paucioribus annis. Certius enim potest ad equalitatem reduci valor mille solidorum ad modicum tempus, quod est vita unius hominis, quam ad perpetuam sustentationem et quasi [f. 47d] infinitorum hominum.

Constat autem quod redditus perpetui possunt absque peccato vendi et emi eo quod potest eorum valor estimari, quod sufficit ad equalitatem iusti pretii servandam inter contrahentes. Et per consequens, poterit melius estimari valor reddituum ad vitam conservando equalitatem iusti pretii. Que equalitas si servata fuerit inter vendentem et ementem, ius percipiendi mille solidos, prout in tali loco et tempore, scilicet quod veniunt communiter in usum hominum, totaliter estimari potest.

Est igitur talis contractus licitus ex natura et forma sua. Et ideo ex forma sua non videtur quod debeat censi usurarius, cum non sit contractus nisi vere emptionis.

Dico autem ex forma et natura sua, quia hic non attenditur de mala intentione quam possunt habere contrahentes: puta quod emens plus vellet vivere, vendens vellet quod citius moriatur. [...] que intentiones sunt [...] naturam contractus [...] [f. 48a] donationis, ut cum quis dat alicui donatione inter vivos centum libras omni anno ad vitam; posset enim donans velle et desiderare quod donatarius citius moreretur; et similiter cum quis dat alicui donatione inter vivos hereditatem suam, retento usufructu, posset igitur ad suam vitam desiderare donatarius mortem donantis. Nec propter hoc est dicendum quod donatio ex forma sua sit illicita.

337 communiter *ms* conentur | estimari *ms* extimari 338 redditus *ms* redditus
339 imperpetuum *ms* inperpetuum

344 redditus *ms* redditus 345 quod *ms* quam 347 estimari *ms* stimari | reddituum
ms reddituum

360 posset *ms* possit 361 moreretur *ms* moretur

Igitur, si iste qui tradidit emendo sex vel septem mille solidos, 365
servaverit supradictam equalitatem iusti pretii, secundum quod va-
lor illorum annualium mille solidorum communiter estimatur, pen-
sata conditione persone quoad etatem ementis, et pensatis ceteris
que ad hoc pertinent, non est usurarius censendus ex natura con-
tractus. 370

Si autem alia sint in hoc contractu per que possit presumi in
fraudem usurarum, hoc videant qui condiciones contractus noverint
et personarum. Mihi enim sufficit de natura contractus, quia nec
plus ponitur in questione.

Huius autem opinionis videtur expresse fuisse dominus GUIDO, 375
[f. 48b] bone memorie Maioricensis episcopus et post Elnensis, ma-
gister celebris in Theologia, in determinatione quarumdam questio-
num sibi missarum per felicitis recordationis dominum Iohannem
papam XXIIum.

Et hec dicta sufficiant allatis. Plura causa brevitatis omisi. Qui- 380
libet poterit supplere ad libitum.

367 estimatur *ms* extimatur 368 pensatis *ms* pensatis
373 Mihi *ms* michi
376 Elnensis *ms* Elmensis
380 Plura *ms* plures | omisi *ms* omissi

375-379 Es tracta de Guiu TERRENA (Perpinyà 1270 - Avinyó 1342): Carmelità, general de l'orde (1318-1321), bisbe de Mallorca (1321-1322) i d'Elna (1322-1342). El fet de que el papa demanés el parer de Guiu Terrena sobre la licitud del contracte de venda de rendes és possible: Guiu Terrena era expert en Dret Canònic i fou teòleg a la cort papal d'Avinyó. Tanmateix, si això hagués passat, hom n'hauria tingut consència: la licitud del contracte de rendes fou una de les qüestions més discutides. Cf. G. MARCUZZI, *Una soluzione teologico-giuridica al problema dell'usura in una questione «De quolibet» inedita di Guido Terreni (1260-1342)*, dins «Salesianum», 41 (1979), 647-684; B. XIBERTA, *De magistro Guidone Terreni... episcopo Maioricensi et Elnensi*, dins «Analecta ordinis Carmelitarum», 5 (1924), 113-206; Id., *Guiu Terrena, carmelitè de Perpinyà*, (Estudis Universitaris Catalans. Sèrie monogràfica II) Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1932; Josep PERARNAU, *Guiu Terrena critica Arnau de Vilanova. Edició de la «Quaestio utrum per notitiam Sacrae Scripturae possit determinate sciri tempus Antichristi»*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 181, n. 36.

TAULA ALFABÈTICA DE MOTS

Seguim en aquesta taula les normes exposades en la primera de les taules de mots d'aquest volum.

- a* 72, 73, 174, 210, 214, 216, 217, 219, 220, 228, 231, 238, 256, 295
ab 2, 3, 49, 57, 59, 67, 73, 78, 122, 140, 215, 293
absque 344
(abstineo) *abstineant* 59
ac 116, 237
(accepto) *acceptentur* 79
accidens 136
(accipio) *accipere* 220
ad 4, 5, 12, 21, 29, 30, 44, 45, 54, 83, 91, 93, 95, 99, 100, 108, 113, 114, 126, 141, 148, 177, 199, 212, 222, 226, 231, 248, 151, 268, 270, 274, 281, 293, 317, 331, 336, 339, 340, 341, 342, 345, 347, 360, 362, 381
(addo) *addito* 198
adhuc 208
(adicio) *adiecte* 35, 195
(adinvenio) *adinventi* 278
(affero) *affert* 137; *afferret* 150; *allatis* 380
(ager) *agri* 227; *agrum* 227
alias 272
(alieno) *alienentur* 79, 242
aliquando 81
alioquin 121
(aliquis) *aliquid*, 208; *alicui* 359, 361; *aliquo* 49; *aliqui* 77, 199
(alius) *alia* 284, 371; *alii* 36, 104, 277; *alio* 215; *alios* 316; *aliis* 326
aliter 203, 298, 302, 308
(alter) *alteri* 71, 308
amplius 81, 117, 140, 145, 182, 185, 191, 321
(anima) *animam* 300
(animal) *animalium* 250
(anniversarius) *anniversario* 81-82
(annualis) *annualium* 235, 367
annue 320
(annus) *anni* 93, 96; *anno* 49, 196, 232, 258, 360; *annorum* 150; *annos* 114, 158, 156; *annis* 97, 146, 153, 237, 340
(annuus) *annui* 113; *annuos* 237
(antedico) *antedictos* 8
(antiquus) *antiquo* 3, 57
Apostolus 64; *Apostoli* 311
(appareo) *apparet* 138
(appretiabilis) *appretiabile* 48, 49
(appretio) *appretiaretur* 123; *appretiate* 184; *appretiandum* 45
Aristoteles 43
(assecuro) *assecures* 264; *assecuratus*, 265; *assecurata* 263
(asserero) *asserunt* 34
assidue 77
(assigno) *assignet* 80
atque 16-17, 198
(attendo) *attenditur* 120, 355
(aufero) *auferret* 300
aurum 283-284, 310
aut 72, 99, 238, 291, 316
autem 87, 106, 113, 181, 203, 306, 309, 313, 319, 344, 355, 371, 375.
bene 20, 58, 175
beneplacitum 83
(bonitas) *bonitatem* 135
bonus 324; *bona* 98, 100, 242, 243, 296; *bonum* 61; *bone* 376; *bono* 335; *bonis* 81, 84, 98, 240, 245
(brevitas) *brevitatis* 380
breviter 12, 267
burgensis 309, 313; *burgensi* 307
(cado) *cadere* 47, 51
capitale 197, 261, 262, 265-266; *capitali* 195
(capitulum) *capitulo* 56-57, 268, 275
captivus 155
(careo) *caret* 186
(carus) *carius* 110-111
(castrum) *castri* 50, 159
casus 267; *casu* 271, 289, 203
Cathalonia 2
causa 284, 380
celebris 377
(censeo) *censeri* 353; *censendus* 369
census 28, 33, 40, 76, 82, 117, 141, 164, 165, 237, 265, 314, 315; *censu* 164, 242; *censibus* 318
(censualis) *censuale* 312-313; *censuales* 93, 146; *censualium* 139, 178; *censualibus* 187
centum 93, 97, 114, 115, 146, 147, 175, 180, 229, 359
(certus) *certa* 23, 26, 262; *certum* 185, 196, 252; *certi* 28; *certius* 339, 240
(ceterus) *ceterum* 322; *ceteris* 368
circa 142
(cito) *citius* 357, 361
(civitas) *civitatis* 123; *civitate* 57, 132-133
(claudico) *claudicantem* 36
(commendo) *commendatus* 66-67
commercium 24, 27-28, 34
(communis) *communem* 129, 132, 133
communiter 140, 145, 190, 256, 337, 350, 367
(concedo) *conceduntur* 303; *concessum* 301
(concludo) *concludendo* 267
(conclusio) *conclusionis* 56; *conclusionem* 15, 32
(conditio) *conditionis* 35, 194; *conditionem*

- 121; *conditione* 6, 140, 190, 198, 368; *condiciones* 372
 (congrego) *congregandi* 283
 conquestus 268
 (conscientia) *conscientie* 9
 consensus 22, 25; *consensu* 253
 (consequor) *consequitur* 166; *consequaris* 163; *consequens* 147, 346-347
 (conservo) *conserventur* 100; *conservanda* 65; *conservando* 347-348
 (considero) *consideratur* 125, 135; *considerari* 168; *consideratis* 160
 consilium 61, 64-65, 311; *consilio* 13
 consimilis 124; *consimile* 122
 (consisto) *consistent* 40
 (consto) *constat* 113, 247, 344; *constet* 244
 (constituo) *constituit* 69; *constituere* 71, 85; *constituuntur* 4; *constituantur* 78; *constituti* 3, 53; *constitutum* 60; *constitutis* 57-58, 67, 83-84; *constituendis* 58
 (consuesco) *consuevit* 274; *consueverunt* 338
 (consulo) *consulendum* 58
 (consumo) *consumit* 73; *consumptis* 99-100
 (contemno) *contemnitur* 285
 (contingo) *contingit* 4; *contingat* 234
 contractus 13-14, 15-16, 21-22, 103, 105, 115, 170, 186, 256, 273, 277-278, 286, 307, 323, 330, 331-332, 352, 354, 358, 369-370, 372, 373, ; *contractum* 36, 184, 194, 201; *contractu* 25, 47, 51, 59, 88, 195, 199, 225, 371
 (contraho) *contrahere* 326; *contrahentis* 324-325; *contrahentes* 332, 346, 356
 (contrarius) *contrarium* 63, 124
 (convenio) *convenirent* 206; *convenientium* 23
 conventio 26
 (converto) *converso* 100-101, 110, 214, 215
 cotidie 53
 (credo) *credunt* 87
 cum 6, 9, 40, 61, 72, 77, 143, 144, 145, 157, 162, 164, 169, 173, 187, 190, 196, 200, 205, 219, 261, 278, 242, 244, 258, 308, 353, 359, 361
 cur 76
 curo 243, 264, 322

damnum 92, 100, 213, 234; *damno* 167
 de 4, 21, 23, 26, 30, 57, 58, 60, 63, 65, 76, 83, 98, 116, 118, 132, 159, 160, 161, 166, 170, 171, 172, 179, 181, 187, 189, 202, 218, 222, 224, 239, 242, 246, 247, 249, 259, 260, 268, 271, 273, 275, 280, 282, 286, 288, 289, 290, 291, 298, 301, 306, 308, 311, 318, 322, 323, 326, 327, 355, 373
 debeo 223; *debes* 219; *debet* 311; *debent* 105-106; *debitum* 207; *debentur* 93, 94-95
 decem 81, 152, 153, 241, 320
 (decima) *decimam* 247; *decimarum* 248; *decimas* 246
 (decipio) *decipiuntur* 87
 (decor) *decorem* 134
 (denarius) *denarios* 238
 (deperdo) *deperdantur* 99
 (desidero) *desiderare* 360, 363
 (determinatio) *determinatione* 377
 detrimentum 137
 (Deus) *Dei* 293, 297, 300
 dico 12-13, 58, 113, 149, 159, 170, 188, 220, 236, 258, 286, 293, 355; *dicis* 261, 309; *dicit* 43, 104, 144, 146, 187; *dicimus* 290; *dicunt* 33, 40, 103, 194, 199, 277, 301; *dices* 235; *dixi* 185, 322; *dicas* 292; *dicamus* 95; *dicere* 54; *dicentium* 94; *dicrus* 103; *dicta* 198, 380; *dicti* 40, 234; *dictorum* 233; *dictis* 138; *dicendum* 210, 364; *dicitur* 129, 262, 265, 268, 285; *dici* 165
 (dies) *die* 94
 (differo) *differunt* 210
 (difficultas) *difficultatem* 77, 94
 (dispono) *disponit* 83
 (distingo) *distinctus* 73; *distinguantur* 72
 (diversus) *diversa* 12; *diversis* 12
 dives 163; *divitibus* 281
 (divinus) *divina* 293
 (do) *das* 270; *dat* 359, 361; *da* 62; *dederit* 65; *daret* 179; *dare* 86; *donans* 360; *donantis* 363; *data* 166; *dati* 333; *dato* 183, 206; *datum* 107, 151; *dantur* 117, 152, 155
 (doctor) *doctores* 301
 dominium 90, 211, 217
 dominus 56, 375; *dominum* 378; *dominorum* 236
 domus 75, 123
 donatarius 360-361, 363
 donatio 364; *donationis* 358-359; *donatione* 359, 361
 dubium 8, 12
 (ducenti) *ducentas* 158
 (duo) *duarum* 5; *duos* 156
 duodecim 236

e 23, 26, 100, 109, 163, 214, 215, 269
 ecclesia 82; *ecclesiarum* 78, 237, *ecclesiis* 78
 (ecclesiasticus) *ecclesiasticorum* 245
 (efficio) *efficiaris* 162
 (Egiptum) *Egipti* 70
 (Egiptus) *Egiptiis* 67
 ego 70, 163, 240; *mei* 228, 230, 235; *mihi* 98, 218, 264, 270, 373; *me* 100, 216, 217, 219, 220, 270
 Elnensis 376
 emo 97, 228, 231; *emunt* 141; *emi* 41, 259, 345; *emant* 60, 88, 312; *emeret* 92; *emere* 111, 157, 309, 314, 315, 316, 319, 321; *emens* 337, 357; *ementis* 205, 322; *ementi* 137; *ementem* 349; *empta*, 67, 136; *empte* 33, 161, 218; *emptam* 254-255; *emendo* 365; *emuntur* 29

- emolumentum 208
 emptibilis 24, 41; emptibilium 42, 46
 emptio 171, 210; emptionis 22, 47, 51, 89, 105, 176, 330, 332, 354; emptione 21, 91, 96, 214, 216, 263-264, 273; emptionum 278
 emptor 7, 90, 176, 274; emptori 89; emptorem 91, 212, 271; emptores 87
 enim 19, 41, 50, 73, 80, 115, 120, 142, 152, 162, 176, 189, 195, 219, 222, 226, 262, 325, 340, 360, 373
 episcopus 376
 (equalis) equale 193
 equalitas 110, 147, 348; equalitatem 106, 333, 340, 346, 348, 366
 (equus) equi 131; equis 133
 ergo 30, 40, 47, 51, 97, 160, 217, 258, 288, 320
 (estimo) estimatur 128, 131-132, 140, 367; estimari 50-51, 336, 337, 345, 347, 351
 (estimatio) estimationem 128, 132, 133, 334
 et 2, 4, 8, 13, 14, 16, 20, 21, 22, 24, 27, 29, 32, 36, 44, 46, 47, 51, 53, 60, 62, 66, 69, 71, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 96, 98, 109, 110, 116, 117, 118, 126, 127, 129, 134, 135, 140, 141, 146, 105, 147, 153, 159, 160, 161, 163, 164, 166, 169, 177, 187, 188, 190, 196, 200, 202, 210, 204, 206, 213, 214, 215, 216, 217, 222, 227, 229, 233, 234, 236, 242, 244, 245, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 261, 263, 265, 267, 271, 274, 278, 279, 282, 286, 291, 292, 294, 299, 300, 302, 303, 308, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 324, 326, 330, 332, 333, 335, 337, 338, 342, 345, 346, 349, 350, 352, 355, 360, 361, 368, 373, 376, 380
 (etas) etatem 368
 etc. 18, 30
 etenim 29
 (Ethicus) Ethicorum 43-44, 108-109
 etiam 155, 165, 170, 182, 234, 247, 296, 300, 308, 321
 evidens 19
 (evito) evitemus 94
 ex 14, 128, 163, 164, 165, 166, 167, 69, 185, 186, 197, 198, 208, 223, 252, 255, 283, 284, 292, 293, 294, 298, 324, 352, 353, 355, 364, 369
 (excedo) excedunt 114; excedat 109, 110; excederet 150
 (excolo) excolendam 68
 executio 95
 (exerceo) exercere 274, 292
 (exigo) exigere 220, 223; exigitur 22
 (existo) existit 255
 (expedio) expediunt 319
 expresse 375
 (extro) extantia 243, 243-244
 Extra. 268, 273, 275
 (*facilitas*) facilitate 285.
 (facio) facit 260; faciunt 77; facere 63, 283, 300; facta 91, 96; fir 20; fieri 10, 95, 176, 335
 (falsus) falsum 317, 321
 (felix) felicitas 378
 (fidelis) fidelibus 59
 (finis) finem 93, 96
 (firmitas) firmitatis 254
 forma 14, 17, 228, 286, 352, 353, 355, 364; formam 16
 (forum) foro 9
 forte 156
 (fraus) fraudem 9, 273, 372
 fructus 176, 227, 228, 229, 233, 234, 255, 272; fructum 150; fructuum 68
 (fundo) fundatos 245; fundatur 235; fundantur 239, 251
 fundus 270; fundum 173, 174, 269; fundis 189
 furtum 297
 (fururus) futuris 160
 (*gallina*) gallinam 239
 (gemina) gemine 131; geminis 134
 Genesis 68
 (gens) gentium 253
 (glossa) glosse 267
 (Goffredus) Goffredum 20
 Guido 375
habeo 98, 240; habes 62; haber 27, 310; habent 28, 282; habeat 7, 90; haberet 92, 177; haberent 280; habere 34, 48, 175, 180, 224, 295, 303, 304, 356; habens 24; habentibus 315; habendi 97; habentur 192
 (hereditas) hereditatem 362
 hic 197, 203, 262, 355; hec 380; hoc 21, 54, 60, 61, 127, 181, 184, 199, 210, 226, 267, 283, 295, 339, 364, 369, 371, 372; huius 50, 56, 375; hunc 194, 304; hanc 32; hac 263; horum 87; hiis 138, 140
 hodie 303
 homicidium 198
 (homo) hominis 107, 128, 341; hominem 126; hominum 45, 126, 334, 343, 350
 honeste 311, 313
 (hospitium) 238, 239
 huiusmodi 17, 19, 59, 141, 166, 248, 277, 252
ibi 25, 262
 ibidem 129-130
 idem 159, 249, 222; eadem 285, 307; eodem 6
 ideo 109, 110, 223, 265, 314, 352
 igitur 17, 125, 156, 210, 352, 362, 365
 ille 15, 66, 69, 331; illa 171; illud 47, 62, 98, 235; illi 314; illam 292; illo 56, 275; illorum 367; illis 71, 241
 illicitus 116, 170, 286, 288; illicita 364; illiciti-

- tum 194, 225
 immo 149, 191, 246, 292
 (immobilis) immobilia 243
 (imperpetuus) imperpetuum 331, 339
 (impugno) impugnare 32
 in 2, 8, 9, 17, 21, 25, 40, 53, 57, 66, 77, 80, 88, 107, 123, 124, 126, 146, 150, 152, 171, 172, 180, 188, 191, 195, 199, 200, 204, 205, 210, 211, 214, 215, 216, 217, 225, 235, 236, 239, 240, 245, 249, 255, 256, 257, 263, 271, 273, 289, 303, 323, 332, 334, 339, 349, 350, 371, 374, 377
 incontinenti 27
 (infinitus) infinitorum 342
 infra 156, 157
 (inimicus) inimicis 293, 301
 (iniuria) iniuriam 300
 (iniustitia) iniusticie 116
 (iniustus) iniustum 112, 184, 218, 225
 Innocentius 56
 (inopia) inopiam 99, 281
 (insituo) institui 106
 (integer) integro 197
 intentio 37; intentione 283, 322, 324, 325, 356; intentiones 358
 inter 271, 346, 348, 359, 362
 (introduco) introducta 253
 (invenio) invenitur 182; inveniuntur 187; inveniri 145, 172; inventa 44; inventum 108; inventarum 45
 (Ioannes) Ioannem 378
 Ioseph 66
 (ipse) ipsa 73, 123; ipsum 91, 264; ipsius 121, 213; ipso 239; ipsorum 130, 148; ipsos 72, 212; ipsis 83
 (is) ea 23, 26, 163; eum 157; eam 68, 74; eo 104, 223, 224, 345; eorum 96, 133, 134, 302, 345; eis 319; eos 85; eas 71
 iste 17, 271, 286, 330, 365; ista 25, 164; istud 43, 120, 149, 205, 285, 301; isti 87, 190, 314, 226; isto 271
 ita 45, 70
 item 269
 iterum 116, 300-301, 318
 (Iudeus) Iudeis 292, 294, 301
 (iudico) iudicetur 178
 ius 48, 97, 98, 231, 235, 247, 349; iuris 334, 336; iure 19, 22; iura 236
 (iussus) iussu 297
 iustus 16; iustum 35, 104, 154, 157, 186; iusti 143, 346, 348, 366; iusto 269
 (iustifico) iustificat 144
 iustitia 165; iusticie 110; iusticiam 143
 iuxta 122, 124, 311
 (*labor*) labore 311
 (laboro) laborare 313
 (lego) legare 86
 (lex) lege 5, 139, 173, 182, 269, 293
 (legista) legistarum 94
 (legitimus) legitima 144, 182-183; legitime 83
 libero 253; liberare 194, 204
 (libitus) libitum 381
 (libra) libre 320; librarum 157, 229; libris 155, 173, 179; libras 174, 175
 (liceo) licet 58, 61, 64, 136, 170, 211, 247, 283, 291, 315; licebat 292, 294; licebit 316, 320; licitus 14, 17, 103, 287, 289, 306, 307, 324, 332, 352; licita 308; licitum 54, 290, 314, 319; licite 20, 149, 309, 311
 (locus) loco 177, 188, 335, 338, 349; locum 92; locis 192, 246
 longe 163, 172
 (loquor) loquendo 61
 (lucror) lucratur 272; lucrabitur 156, 158; lucrari 272, 282
 lucrum 91, 196, 212-213, 218, 220, 223, 224, 229, 232, 258, 260; luci 177; lucro 247
magis 257, 183, 314
 magister 376-377
 magnus 162-163
 maior 19; maiori 255; maiorem 163
 Maioricensis 376
 malus 325; mala 291, 356; malum 289, 325
 (manus) manuum 312; manibus 313
 matrimonium 326
 (maximus) maximos 244
 (medium) medio 123
 (melior) melius 347; meliori 13
 (memoria) memorie 376
 (mensuro) mensuratur 107; mensurandum 44
 (mens) mente 23, 26
 (mercor) mercari 280
 (mercimonium) mercimoniis 250
 (meus) mea 162, 219, 259; meum 225; mee 220; meis 70
 mille 49, 113, 117, 139, 146, 181, 187, 189, 231, 234, 241, 336, 340-341, 349, 265, 367; millia 114, 115, 118, 142, 148, 188, 189, 232, 233
 minor 20; minus 142, 172; minoris 254; minori 192
 (miror) mirandum 76
 (mitto) missarum 378
 (mobilis) mobilia 243; mobilibus 246
 (modicitas) modicitate 169
 (modicus) modicum 142, 272, 341
 (modus) modum 304; modo 227-228, 231, 263, 335
 (morior) moriatur 361; moreretur 361
 mortaliter 326
 (mors) mortem 363; morte 77
 (multus) multos 244
 (mundus) mundo 323
 (murus) muros 124
 (mutuo) mutuavit 261; mutuasset 177; mutua-re 294; mutuans 196, 213, 294; mutuata 218; mutuate 211-212, 213, 218
 mutuatarius 196-197, 202, 206, 207-208; mu-

- tuatarii 200; mutuuario 214; mutuatarium 212
 mutuator 201, 206, 207; mutuatoris 200
 mutuuum 202; mutui 195, 200, 203; mutuo 208, 211, 215, 263, 294

nam 20, 25, 27, 43, 92, 138, 150, 195, 201
natura 14, 202, 286, 288, 289, 291, 298, 306, 308, 323, 352, 355, 369, 373; *naturam* 16, 358
ne 281
nec 63, 64, 96, 123, 128, 130, 225, 243, 288, 297, 298, 363, 373
(naturalis) naturalem 16
(necessitas) necessitatem 135; *necessitate* 28, 63
(necessarius) necessaria 317
(nemo) nemini 300
neque 220
nihil 149, 198, 214, 216
nihilominus 285-286
nisi 141, 203, 207, 316, 319, 354
(nitor) nituntur 32
non 34, 35, 37, 41, 43, 54, 63, 73, 80, 88, 92, 93, 95, 96, 103, 104, 113, 120, 122, 140, 143, 131, 145, 147, 153, 156, 160, 169, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 199, 203, 205, 219, 225, 243, 248, 259, 262, 264, 265, 279, 282, 291, 295, 297, 302, 304, 309, 312, 313, 315, 316, 318, 320, 322, 323, 325, 353, 355, 369
notabilis 191
notabiliter 114
(nosco) noverunt 134; *noverint* 372; *notum* 125
noviter 58, 67
(novus) novi 76; *novo* 60; *novos* 69, 71, 85
(nubo) nubere 64
(nullus) nullum 223; *nulli* 149; *nullam* 223; *nullo* 289
numisma 108
nunquam 207

(obligo) obligasti 241; *obligare* 71; *obligata* 99, 254
(obseruo) observare 62
(occido) occidere 296
(occupo) occupabant 302
(omitto) omisi 380
(omnis) omne 47; *omni* 49, 61, 196, 232, 258, 359-360; *omnia* 25, 62, 240-241, 299; *omnibus* 59, 80, 240
(onus) onere 242
(opinio) opinionis 375
(oporteo) oportet 312
ordinarie 267
(ordinatio) ordinatione 294
(orphanus) orphanos 279
ovis 152; *ove* 154; *oves* 153

(pacto) pactatum 203

(pactum) pacto 6; *pactis* 271
pagina 66
papa 56; *papam* 379
(par) pari 69, 84, 227, 228, 315
(pario) parit 136; *pariet* 153
(pars) partis 26; *parte* 68; *partium* 22-23
(pateo) pater 30, 53, 118, 225, 240, 245, 298, 327
patria 132
(paucus) paucorum 129; *paucioribus* 339-340
(pauper) pauperibus 62-63
(pecco) peccaret 326
peccatum 64, 297, *peccato* 344
pecunia 41, 44, 48, 49, 53, 162, 260; *pecunie* 50, 167, 229, 263; *pecuniam* 88, 92, 216; *pecuniis* 280, 282
(pecuniarius) pecuniarii 33
(pedagium) pedagogii 250, 252
(penso) pensata 367, 368
per 19, 136, 147, 304, 346, 371, 378
(percipio) percipere 176-177; *percipiendi* 48, 231, 237, 247, 336, 349
(periculum) periculo 255; *periculis* 161
(permutatio) permutationis 226
permuto 227
(perpetuus) perpetui 344; *perpetuam* 342
(persona) persone 5, 368; *personarum* 373; *personas* 279, 296
(personalis) personales 246
(pertineo) pertinent 369
(Philosophus) Philosophum 108
(pignus) pignoribus 275
platea 124
plus 118, 122, 123, 142, 357, 374; *plura* 252, 380; *plurium* 129, 130, 132
(Politicus) Politicorum 44
(pono) ponitur 374
possessio 96-97; *possessionem* 90; *possessiones* 302, 316
(possibilis) possibile 88, 162
possum 70, 74; *potest* 47, 51, 74, 95, 158, 168, 185, 201, 249, 290, 300, 309, 310, 331, 335, 336, 337, 340, 345, 351; *possunt* 41, 85, 96, 282, 344, 356; *poterant* 279, 302; *poterit* 347, 381; *possit* 9, 84, 145, 176, 248, 325, 371; *possem* 174; *posset* 149, 164, 172, 180, 188, 207, 313, 325, 330, 360, 362; *possent* 280
post 376
(potestas) potestate 200, 204, 205
(preallego) preallegata 127
(precedo) precedit 145; *precedente* 182
precipue 274
(preconium) preconis 66
(predico) predictus 14, 306; *predicta* 138, 140; *predicto* 25, 224; *predictos* 164
predium 122, 216, 228; *predii* 160, 230; *predio* 238, 239
(prelatus) prelati 79

- (presens) presenti 98, 161, 166, 322
 (presumo) presumitur 272; presumi 371
 pretium 23, 27, 42, 46, 104, 107, 109, 110, 144, 148, 151, 154, 156-157, 167, 171, 183, 185-186, 204, 217, 222, 264, 265, 270, 272; pretii 23, 26, 34, 116, 143, 161, 165, 166, 169, 333, 346, 348, 366; pretio 7, 50, 157, 192, 222, 224, 228, 232, 259, 269
 (primus) prima 94; primi 40; primo 33, 44
 (princeps) principum 244, 249
 pro 81, 82, 103, 152, 154, 155, 173, 179, 192, 220, 227, 238, 288, 318, 319, 335, 339,
 proba 15, probarur 20
 (promptus) promptu 172, 180
 (propono) propositum 231, 268; proposito 240
 proprie 295, 304
 (proprietas) proprietatem 121; proprietate 72, 73, 73; proprietatibus 70, 236
 propter 60, 184, 278, 363
 prout 104, 126, 260, 301, 333, 337, 349
 proventus 248
 (pulchritudo) pulchritudinem 134
 (punctalis) punctale 143
 (pupillus) pupillo 288, 291, 307, 318; pupillos 279
 (purus) pura 40
 (puto) puta 237, 356

quadraginta 155
 (qualis) quales 190
 qualitercumque 296
 quando 146, 201, 202, 207, 339
 quandocumque 269
 quandoque 2-3, 4, 5, 29, 30, 79, 118, 135
 quantitas 106, 120, 139, 191, 263; quantitatem 109; quantitate 23, 26, 166
 quantum 40-50, 138, 226, 316, 319, 338.
 quanto 253
 (quantuscumque) quantumcumque 324
 quapropter 54, 115
 quasi 89, 342
 quatuordecim 114, 141-142, 148, 232, 233
 (questio) questione 127, 374, questionum 377-378
 qui 4, 28, 87, 130, 133, 141, 226, 249, 260, 279, 281, 302, 310, 324, 365, 372; quis 325, 359, 361; que 35, 62, 92, 106, 148, 152, 153, 162, 241, 250, 261, 298, 307, 334, 348, 358, 369, 371; quod 4, 6, 12, 13, 19, 21, 34, 40, 46, 48, 53, 58, 59, 60, 73, 84, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 103, 104, 108, 113, 137, 144, 146, 149, 150, 162, 165, 167, 169, 170, 175, 177, 179, 183, 187, 188, 189, 191, 199, 206, 210, 224, 236, 247, 252, 256, 258, 260, 261, 264, 265, 270, 277, 286, 289, 290, 292, 293, 303, 304, 309, 310, 312, 317, 321, 322, 326, 341, 344, 345, 350, 353, 356, 357, 360, 364, 366; cuius 124; quem 33; quam 15, 111, 122, 124, 136, 161, 163, 165, 172, 259, 261, 284, 314, 339, 342, 356; quo 7, 17, 80, 185, 186, 235, 255, 332; qua 171, 174, 180, 256, 285, 306; quorum 37; quas 156; quibus 158
 quia 88, 104, 117, 178, 181, 199, 206, 211, 217, 219, 283, 290, 299, 307, 323, 331, 339, 355, 373
 (quicumque) quecumque 296; quodcumque 151, 220-221; cuiuscumque 13; cuicumque 290, 292; quibuscumque 295-296
 quidam 32, 34, 35, 36, 277; quibusdam 191
 quilibet 84, 380-381
 quindecim 320
 quinquaginta 153, 154, 189
 quinque 152, 154
 (quintus) quinta 68; quinto 43
 quoad 254, 255, 368

ratio 138, 299; rationis 19; ratione 15, 33, 34, 35, 36, 69, 84, 116, 184, 306-307, 315
 recipio 215, 216, 258; recipit 82, 196, 208-209, 214, 215, 260; recipere 219, 293, 294; recepti 333
 (recordatio) recordationis 378
 (rector) rectoribus 78
 (rectus) recta 37
 (recupero) recuperem 174
 (reddo) redderet 184; reddere 36; redditur 169
 reditus 3, 7-8, 28, 50, 53, 69, 71, 72, 76, 85, 149, 244, 309, 316, 338, 344; reditum 60; redituum 87-88, 330-331, 347; reditibus 57, 67
 (reduco) reduci 340
 (reemo) reemere 6
 (relatio) relationem 125-126
 (relinquo) relinquantur 78
 (remitto) remittere 7
 (removeo) remotus 257; remotum 123; remoto 198
 (repero) repeteret 201-202, 207
 (reporto) reportare 223-224
 (requiro) requiritur 89
 res 24, 27, 110, 111, 136, 219, 253; rei 33, 90, 109, 120, 125, 161, 171, 183, 211, 213, 218, 220, 333; rem 89, 179, 254; re 172, 174, 218, 219, 259; rerum 45, 46, 106, 128; rebus 99, 120, 236
 respondeo 310; respondentibus 12
 (restituo) restituet 197; restituendo 204
 (retineo) retenta 74, retento 75, 362
 reverentia 61, 205
 (revertor) 270
 (rex) regis 70

 (*sacer*) sacra 66
 (sacerdos) sacerdote 82
 saltem 95
 saltim 318

- (salus) salutis 63
 (salvus) salvo 13
 sanctus 104, 143; sancti 127
 (sanus) saniori 13
 satis 138
 scilicet 28, 33, 59-60, 68, 234, 246, 250
 se 19, 30, 111, 118, 197, 204, 239, 291, 298,
 327; sibi 7, 166, 378
 (secularis) secularium 244-245
 secundum 16, 20, 106, 107, 108, 111, 121,
 125, 128, 132, 133, 136, 333, 334, 336
 (secundus) secunda 105; secunde 105; secundo
 103
 securus 195-196; securo 257; securum 162
 sed 41, 43, 48, 113, 120, 129, 130, 133, 154,
 170, 189, 203, 205, 214, 224, 259, 285,
 304, 323, 336
 semper 5, 13, 30, 113
 sententia 127
 seorsum 74
 sepe 3, 8, 29, 117; sepius 4
 septem 365
 septuaginta 173, 174, 179
 (sequor) sequitur 255
 (servo) servant 332; servaverit 367; servata
 348; servandam 346; servaverit 367
 servitium 126
 seu 3, 6, 7, 76, 124, 129, 135, 229, 233
 sex 365
 si 92, 98, 100, 109, 126, 149, 177, 178, 208,
 226, 234, 240, 242, 243, 269, 272, 274,
 288, 292, 293, 306, 313, 315, 348, 365,
 371
 sic 73, 91, 96, 160, 181, 203, 206, 240, 312,
 326, 331
 sicut 62, 64, 69, 85, 195, 197, 236, 262, 290,
 308, 330
 similis 226; simile 199, 305; simili 303; similes
 279; similibus 160, 250-251
 similiter 361
 simpliciter 54, 130, 251, 299
 simul 75
 (singularis) singularibus 3
 (singulus) singulis 97, 238
 sive 28, 123, 142, 239, 241
 (solidus) solidi 93, 113, 146, 154, 155; solido-
 rum 114-115, 117, 118, 139, 142, 147,
 148, 181, 188, 232, 233, 234, -235, 341,
 367; solidis 152, 187, 189-190; solidos 49,
 81, 97, 153, 231, 241, 336, 349, 365
 solum 15, 169, 323
 solvo 222; solvunt 246; solvi 260, 264; solvam
 174; solvero 270; solvere 202, 208; solvens
 167; solvitur 27; solvuntur 249; solvatur
 24, 27
 (species) specie 164
 (specto) spectabit 100; spectet 91, 212
 (sto) stat 257, 261; stante 195
 statim 175
 sub 47, 51, 67, 71, 139
 (subdo) subdit 169
 subhastatio 144; subhastatione 183
 (subtractio) subtractione 167
 (sufficio) sufficit 205-206, 265, 345, 373; suf-
 ficiunt 320; sufficient 380
 (sum) est 8, 14, 16, 17, 19, 25, 41, 44, 46,
 48, 49, 54, 56, 59, 63, 64, 80, 88, 103, 104,
 108, 111, 125, 127, 147, 171, 175, 181,
 186, 197, 199, 200, 203, 205, 222, 225,
 226, 252, 259, 261, 262, 267, 286, 289,
 291, 297, 299, 305, 306, 307, 317, 321,
 323, 332, 341, 352, 364, 369; sunt 25, 115,
 147, 190, 227, 233, 254, 299, 308, 317,
 358; erat 295, 303; erit 162, 289, 318;
 erunt 228, 229, 230, 235; fuit 162, 301;
 fuerunt 148, 348; fuerit 348; sit 24, 143,
 171, 189, 219, 265, 354, 364; sint 243,
 278, 304, 371; esset 61, 154, 156, 178, 183,
 184, 203, 209, 218, 257, 272, 314; esse 35,
 188, 245, 272, 290, 325, 330 331; fuisse
 375; fore 194; futuris 160
 summa 21, 150
 (sumo) sumpta 299
 super 21, 56, 70, 80, 84, 97-98, 189, 240,
 241, 250, 267
 (suppleo) supplere 381
 supra 273, 275
 (supradico) supradictam 366
 (suspicio) suspectus 116, 170; suspecta 171;
 suspectum 175, 185
 (suspicio) suspicione 186, 256
 (sustento) sustentare 280-281
 (sustentatio) sustentationem 317, 342
 (sustineo) sustinet 167-168
 (suus) sua 14, 286, 288, 289, 291, 299, 306,
 308, 319, 352, 353, 355, 364; suum 303,
 304; suo 242; suam 16, 281, 362, 363; sua-
 rum 312; suis 81, 84, 280, 282
 talis 8, 115, 256, 352; tali 5, 15, 173, 182,
 186, 220, 238, 325, 338, 349; talibus 130-
 131, 181-182, 189, 190, 245, 318; tales 82,
 314, 315
 tam 161
 tamen 63, 177-178, 213, 248, 251, 298
 tanquam 83
 (tantus) tantum 204, 337; tante 167; tanto
 254; tantam 76-77; tantis 66
 (temerarius) temerarium 55
 (temporalis) temporalium 237
 tempus 29, 54, 248, 251, 341; tempore 254,
 335, 338, 350
 (teneo) teneat 22
 terra 67, 70; terram 302
 (tertius) tertii 194
 testamentum 80
 testator 80
 Theologia 377
 Thomas 104, 144; Thome 127
 (titulus) titulo 21, 57, 176

- (tolero) tolerari 9; tolerati 278
 (rollo) tollere 201, 295; tollitur 110
 totaliter 351
 (trado) tradidit 68, 365; tradat 89; tradere 71; tradi 96; tradita 263
 (transeo) transit 217; transibunt 242; transeat 90, 211
 (transitus) transitum 250
 triginta 155, 157
 tu 216, 217, 220; tui 227, 229, 233; tibi 173, 174, 261, 264, 269, 270; te 216, 228, 231; tecum 227
 (tuus) tua 259, 261; tuum 222; tuo 164, 222; tuis 98, 236, 240
- ubi* 246, 268
 ulterius 314, 253
 (ultimus) ultimo 277
 ultra 188
 unde 66, 74, 131, 183, 215, 280, 282, 310, 315
 (unicus) unica 15
 (universitas) universitatibus 2
 unus 155, 215; una 152, 154; unius 5, 128, 131, 159, 341; uni 308, 319; unam 139; uno 82
 (urbs) urbem 122
 usque 93, 95
 usus 73; usum 45, 75, 107, 126, 334, 350; usu 75, 220
 (ususfructus) usufructu 362
 usura 116, 170, 171, 290, 295, 297; usure 303, 304, 305; usuram 177, 293, 295; usurarum 10, 256, 273, 372; usuris 57, 168; usuras 274-275
 ut 23, 26, 30, 43, 89, 93, 118, 129, 143, 173, 176, 184, 185, 225, 239, 245, 269, 280, 298, 327, 359
 utilitas 232; utilitatem 136, 163, 223; utilitate 165; utilitatibus 160
 utrorumque 131, 134
 (uterque) utrumque 75, 257; utriusque 26; utroque 211, 217
 utrum 8
- (*valeo*) valet 43, 120, 161; valebunt 153; valeat 111, 138; valeant 50; valeret 122, 149; valere 338
 valor 125, 128, 131, 336, 340, 345, 347, 366-367; valoris 109, 120, 139; valorem 45, 333
- (vario) variat 143
 (vectigal) vectigalibus 249, 252
 vel 5, 50, 54, 71, 75, 81, 82, 89, 109, 111, 121, 131, 132, 133, 137, 142, 155, 213, 218, 223, 238, 241, 243, 184, 187, 280, 284, 286, 291, 307, 312, 320, 365
 (vendibilis) vendibilium 46, 139
 venditio 9, 178, 210; venditionis 22, 47-48, 51-52, 105, 330, 332; venditione 21, 214-215, 273-274
 venditor 89, 99, 179; venditorem 271
 vendo 173, 269; vendis 164; vendunt 141; vendidit 7; vende 62; vendere 7, 72, 74-75, 85, 111; vendens 6, 165, 357; vendentis 204; vendenti 137; vendentem 348-349; venditur 339; venduntur 3, 29, 53, 117, 251; vendantur 79; vendi 74, 150, 185, 247-248, 249, 345; vendita 172; vendite 90, 212, 213; venditis 182
 (venio) venit 126, 333; veniunt 107, 350; venirent 281
 vere 354
 (vergo) vergat 99
 (verisimilis) verisimile 179
 (veritas) veritate 171
 vero 98, 214, 216, 281
 (verto) vertitur 8; versum 8
 (verus) vera 178; verum 258-259, 262.
 (video) videant 372; videtur 35, 37, 55, 84, 115, 176, 178-179, 253, 373; videntur 283; videatur 9
 vidua 288, 309, 310, 318; vidue 291, 307, 320; viduas 279
 viginti 81, 118, 157, 187-188
 (vilis) vilium 111
 (villa) ville 50
 vinea 227; vinee 228
 violarium 312
 vir 66
 (virginitas) virginitate 65
 (virtus) virtutem 134
 vita 319, 341; vite 317; vitam 5, 281, 331, 336, 347, 360, 363
 (vivo) vivat 310; vivant 315; vivere 158, 282, 311, 337, 357
 (vividus) vivos 362, 359
 vix 79
 (volo) vult 201, 202; voluerit 6, 197; voluerint 200-201; veller 208, 357; velle 360
 vos 275